

Bruket av demonstrativa pronomen och bestämd form i östnyländska samtal och intervjuer

CAMILLA WIDE

1 Inledning

I denna studie¹ analyserar jag bruket av demonstrativa pronomen och bestämd form av substantiv i ett antal autentiska samtal och intervjuer inspelade i östra Nyland. I en tidigare studie (Wide 2005b, u.u.) har jag undersökt bruket av pronomenet/artikeln *te/de* 'den, det' vid adjektivlösa substantiv i östnyländska. Som framgår av utdrag (1) kan strukturer med *te/de* användas i kontexter där strukturer med *den* är uteslutna i standardspråket.

(1) BARNBARN FRÅN INDIEN (Pernå & Liljendal; *Pernå-samtal*)²

- 01 T: .hhh å dedäaran å dedäaran vi ha fått **tre baarn** (0,4) **baarn från**
02 **Indien**³ ähm häär för tree åår tibaaka .hh å de dä-
03 A: °**båånen**° ((viskar))
04 T: **BÅÅNEN** jaa å trii (.) *joo* ((skrattar)) (.) å dedäran (1,4) vi ha nu
05 (0,5) pyssla täär åm tåm å (0,2) för idaa så haar vi ennu .hhh **te**
06 **minstingin** hon a- (0,5) ha vari liite sjuukär så vi fåår nu va
07 baarn(daagvåård) däär sen då [...]

I utdraget introducerar T sitt yngsta barnbarn med uttrycket *te minstingin* (rad 5–6). Eftersom han tidigare talat om *baarn baarn* 'barnbarn' (rad 1) kan man se be-

¹ Studien har utförts inom projektet *Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv*, som pågick vid Svenska litteratursällskapet i Finland 2003–2006 (se Lindström m.fl. 2002, Wide 2004, Wide 2005a). Jag vill tacka Kerstin Thelander och Jan Lindström för värdefulla kommentarer till en tidigare version av denna text.

² I transkriptionen återger jag vokal- och konsonantljud i uttalet så talspråksenligt som möjligt med hjälp av skriftspråkets tecken. Långa ljud (såväl vokaler som konsonanter) dubbelskrivs (t.ex. *huus*) och konsonantförbindelser återges uttalsenligt (t.ex. *tjööra* 'köra'). I övrigt följer jag i grova drag de transkriptionsprinciper som tillämpas inom CA (se t.ex. Forsblom-Nyberg 1995).

³ Uttrycken jag diskuterar är markerade med fet stil i utdragen.

lägget som ett exempel på s.k. associativ anaforisk syftning, som anses vara typisk för bestämda artiklar, inte för demonstrativa pronomen (Hawkins 1978:123–130, Himmelmann 1996:210–211). Man kunde därmed tolka *te* på rad 5 som en bestämd fristående artikel trots att nominalfrasen i fråga inte innehåller något framförställt deskriptivt attribut (jfr FO *den* betydelsemoment 8, Reinhammar 1975:79). Detta skulle innebära att grammatikaliseringen av *den* som bestämd fristående artikel har gått längre i östnyländska dialekter än i standardspråket. Som framgår av utdraget hänvisar T emellertid till sina barnbarn även med ett ensamt substantiv i bestämd form (rad 4: *båånen*). Uttrycken med *te/de*⁴ har alltså inte direkt ersatt uttryck med endast bestämd slutartikel (bestämdhetssuffix) i östnyländska. Som jag kommer att visa i denna studie har de snarare utvecklats till ett slags uppmärksamhetsmarkörer.

I östnyländska förekommer även pronomenen *te tär/de där* och *tetta/de här*⁵. Vilken är skillnaden mellan uttrycken med endast bestämd slutartikel och uttrycken med *te/de* respektive *te tär/de där* och *tetta/de här*? Går det att finna en interaktionell eller retorisk distinktion mellan de olika uttryckstyperna? För att besvara frågorna har jag analyserat ett 5 timmar långt talspråksmaterial från östra Nyland som spelades in i början av 2000-talet. Jag fokuserar särskilt på strukturerna med *te/de* utan attribut eftersom de verkar sakna en direkt motsvarighet inte bara i standardspråket utan även i andra finlandssvenska dialekter (Wide 2006). Min analysmetod är samtalsanalytisk och hermeneutisk. Jag har gått igenom hela mitt material och tagit fram ett antal typiska fall. Utgående från dessa typfall diskuterar och jämför jag de kommunikativa funktioner som de olika uttrycken med demonstrativa pronomen och bestämd form får i sina situerade kontexter.

Upplägget i artikeln är följande. Jag inleder med en presentation och avgränsning av de uttryckstyper jag analyserar (avsnitt 2). Därefter presenterar jag kort vissa grundläggande antaganden i forskningen kring demonstrativa pronomen (avsnitt 3) samt ger en närmare beskrivning av mitt empiriska material (avsnitt 4). I avsnitt 5–10 analyserar jag de olika uttryckstyperna. Jag diskuterar

⁴ I äldre språkbruk verkar *t*-formerna vara betonade (jfr Ivars 1996:155–156). Variationen mellan *t*- och *d*-former beror i dag huvudsakligen på graden av dialektutjämning. I stadsmål och utjämnd dialekt används *d*-former (se t.ex. exempel (7) nedan). Eventuellt har *t*-formerna samtidigt börjat användas som dialektmarkörer i obetonad ställning.

⁵ För att hålla i sår de östnyländska strukturerna från standardspråkets strukturer använder jag mer uttalsenliga beteckningar när jag hänvisar till östnyländska uttryckstyper i texten. Jag markerar dock inte vokallängden.

först strukturer med endast bestämd slutartikel (avsnitt 5) och behandlar sedan olika typer av strukturer med *te/de* (avsnitt 6–8). I de två sista empiriska avsnitten (9–10) diskuterar jag strukturer med pronomenen *te tär/de där* respektive *tetta/de här*⁶. Artikelnen avslutas med en sammanfattning i avsnitt 11.

2 Presentation och avgränsning av uttryckstyper

Utdrag (2) och (3) ur äldre dialektintervjuer från Pyttis visar hur östnyländska talare kan använda sig av olika uttryck med demonstrativa pronomen och bestämd form för att omtala samma eller samma typer av referenter.

(2) SLÄNGKÄLKEN (Pyttis; SLS 1973:71)

- 01 Å: nå hend e aldär någån oolykkå då me he tär?
 02 ((två rader utelämnade))
 03 T: bara ein gangå när vi ((harklar sig)) (0,7) va me **slengtjelkkan**
 04 (0,9)
 05 Å: jaha
 06 T: **faslastiisdaain**
 07 Å: joo:o
 08 (0,8)
 09 T: vi hadd tiisånt (0,8) opa **tetäär-** (0,8) **viiken-** int **tetta viiken** (.)
 10 men tiisånn (.) i tetär (.) tii när Bakkmans (1,1) tii baak (.) så hadd
 11 vi slengtjelkka å- (0,8) å ja saa att ni (.) ja satt på **tjelkkan** å ja saa
 12 att ni ska int föör (.) tåm va trii påikar såm föörd-e [(.)]
 13 Å: [joo:o]
 14 T: ja saa att ni ska int föör så haart att åm e far **te täär tjelkkan** (1,1)
 15 ikoll så man fåår jo ein aikadi smell å he va int bara ja fikk sagt **tåm**
 16 **oorden** så va **tjelkkan** i koll å (0,4) heim fikk dām hemt mej
 17 leidandis ja kond int mars hellär (0,4) [ja sloo hyvo]
 18 Å: [jåå:å]
 19 T: så håårt
 20 (1,1)
 21 Å: °jå:å°
 22 T: att no va he slikanein smell att
 23 (1,1)
 24 Å: så att he va vaanlit tå me **tåm täär slengtjelkkana?**=
 25 T: =joo he va vaanlit me **tåm slengtjelkkana** (0,4) men no (.) **tåm**
 26 **slengtjelkkana** va jo täär imillan åså enn såm åm **faslastiisdaain**

⁶ I mitt material finns inga belägg på *d*-formen *detta*. Belägg på *te här* förekommer men är lågfrekventa. Jag använder därför beteckningarna *tetta* och *de här* i den löpande texten i artikeln.

- 27 (.) men int foor ja opa någon slengtjelkka meir täär bakett int
 28 (0,9)
 29 Å: jaha=
 30 T: =no fikk ja slikanein läärdoom att he va int roolit
 31 (0,4)
 32 Å: joo:o (.) va he alteitt op iisn?
 33 T: he va opp iisn **te tjelkkan** joo

(3) FÖRDANSEN (Pyttis; SLS 1973:89–91)

- 01 K: [...] he va så nett tykkt ja **te föördansn** när dām dansa me **juusen** i
 02 **heendren** då (0,3) **flikkona-** så no va e så nett (.) en en- (1,0) å
 03 **dām gaambel gommona** när dām foor tii me **dām stoor breiid**
 04 ***tjengona** sām va laga opa eiin-* (0,4) ein lest så när sidan opa se
 05 (0,7) me **dām stoor vitjen** häär å [...] å **dām kvartyvi raandå**
 06 **heimvevi strāmpona** *op- ((skrattar)) opa se ((skrattar)) (.) men-*
 07 (0,5) å eindeil hadd enn sidan (0,5) ein ylli- duuk eeh bāndi sātäär
 08 āmm se (0,2) me **knuutn** baak (0,8) he va v- baak **te** (0,3) **duutjin** å
 09 så kām e häär i kårs framm å hii va sidan dām- (.) **knuutn** (0,3) he
 10 va tå tåras (0,7) öm he va tå tåras fiinheit (.) tām kond gaa fast i
 11 hulikan (0,3) klening anna men he eh när dām tå laa **te fiin sjaaln**
 12 teer så he va oååtar **bröllåpsdrekt**n [...]

I utdrag (2) omtalar informant T (född 1890) en slängkälke i sin barndom med uttrycken *slengtjelkkan* (rad 3), *tjelkkan* (rad 11, 16), *te täär tjelkkan* (rad 14) och *te tjelkkan* (rad 33). Dessutom refererar T mer allmänt till slängkälkar med uttrycket *tām slengtjelkkan* (rad 25–26). På rad 9 använder T ett uttryck med pronomenet *tetta* för att hänvisa till platsen där slängkälken användes (*tetta viiken*). I utdrag (3) omtalar i sin tur informant K (född 1891) klädesplagg som förekommit på ett bröllop med bl.a. uttrycken *bröllåpsdrekt*n (rad 12), *te duutjin* (rad 8) och *dām stoor breiid tjengona* (rad 3–4). De uttryck med bestämdhetssuffix⁷ och demonstrativa pronomen som förekommer i utdragen (2) och (3) kan därmed sammanfattas enligt följande:

- a) [substantiv + bestämdhetssuffix]: *slengtjelkka-n*
 b) [te/de + substantiv + bestämdhetssuffix]: *te tjelkka-n*
 c) [te/de + framförställt attribut + substantiv + bestämdhetssuffix]:
 dām stoor breiid tjengo-na
 d) [te tär/de där + substantiv + bestämdhetssuffix]: *te täär tjelkka-n*
 e) [tetta + substantiv + bestämdhetssuffix]: *tetta viik-en*

⁷ Jag använder termen *bestämdhetssuffix* i enlighet med SAG.

Samtliga strukturtyper förekommer även i mitt empiriska material från 2000-talet. Därtill förekommer strukturer med pronomenet *de här* (se t.ex. utdrag (6) i avsnitt 5):

- f) [de här + substantiv + bestämdhetssuffix]: *dehär höörn-e*

Som framgår av exemplen är genus (utrum/neutrum) ommarkerat i formerna av *den* i östnyländska. I singularis används *te* eller *de* (ibland även *he*), i pluralis *tåm* eller *dåm*. Belägg på utrumformen *den* förekommer ställvis i mitt material: *fö ja hadd bara (0,9) sykel (.) den tiidn* (Pernå-samtal). Pronomenet är då betonat och får en utpekande funktion. Exempelen är emellertid relativt få och kan bero på interferens från standardspråket.

Genus är ommarkerat också i pronomenet *tetta*. I äldre språkbruk förekommer former som *tesn* (mask.) och *tesån* (fem.): *tesn hööstn* och *tesån gangån* (jfr FO, *dessen* betydelsemoment 1, Lundström 1939:68). I mitt material finns emellertid bara ett belägg på formen *tesn* (i ett citat). I vissa samtal och intervjuer förekommer endast det yngre pronomenet *de här*: *ja tenkt att he måst ju va dehär bussn* (Syjunta).

I denna studie fokuserar jag uteslutande på bruket av demonstrativa pronomen och substantiv med bestämdhetssuffix. Jag kommer inte att diskutera nominalfraser med genitivattribut, possessiva pronomen, räkneord eller adjektiv av typen *tant Lindströms fönstren*, *Viktår bisin menn*, *brinnande kriige* och *första tiin*. Eftersom jag är särskilt intresserad av det östnyländska bruket av pronomenet/artikeln *te/de* behandlar jag strukturer med *te/de* mer ingående än strukturer med övriga pronomen. Vid genomgången av strukturerna med *te/de* gör jag en indelning i följande undertyper: strukturer utan attribut, strukturer med tryckstarkt *te/de* eller *den*, strukturer med framförställda attribut och strukturer med efterställda attribut.

3 Demonstrativa pronomen

Demonstrativa pronomen och bestämda artiklar har diskuterats från en mängd olika perspektiv inom lingvistik, ofta i förhållande till deixis och species (se t.ex. Lyons 1977, Hawkins 1978, Levinson 1983, Anderson & Keenan 1985, Hanks 1990, Fillmore 1997, Lyons 1999, SAG Pronomen § 73 och Nominalfraser § 98–99, Sidnell 2000). Eftersom demonstrativa pronomen lokaliserar referenter i förhållande till en i många fall utomspråklig kontext utgör de deiktiska

uttryck (jfr Lyons 1999:18) och spelar en viktig pragmatisk roll i den kommunikativa interaktionen mellan talare och lyssnare. Enligt Diessel (1999:93) används demonstrativer huvudsakligen för att orientera lyssnaren i samtalsituationen. De fokuserar talarens uppmärksamhet på objekt, platser eller personer men kan även fylla andra pragmatiska funktioner. Exoforiska demonstrativer hänvisar till något i samtalsituationen medan endoforiska demonstrativer kan ha en anaforisk, diskursdeiktisk eller påminnande funktion. Då demonstrativa pronomen används anaforiskt hänvisar de till en tidigare nämnd nominalfras. Vid diskursdeixis hänvisar talaren (eller skribenten) däremot till en större del av den framväxande diskursen än en nominalfras, antingen en sats eller ett längre resonemang. (Diessel 1999:94–105.) Ett exempel på detta finns på rad 14–16 i utdrag (2) ovan: **ja saa att ni ska int föör så haart att...** å he va int bara ja fikk sagt **tåm oorden** så va tjelkkan i koll. Demonstrativa pronomen i första omnämmanden har en påminnande funktion. I stället för att hänvisa tillbaka till något i samtalet indikerar de att lyssnaren ska kunna identifiera referenten i fråga utgående från specifik gemensam kunskap (Himmelmann 1996:230–239, Diessel 1999:93, 105–109, Lindström 2000a).⁸

Demonstrativa pronomen markerar ofta närhet (proximitet) eller distans (distalitet) i fysisk eller social-emotionell bemärkelse (Lyons 1999:18; se även Lakoff 1974). De demonstrativa pronomenen i svenska kan indelas i två kategorier: enkla och sammansatta (Fraurud 2000). De enkla, *den* och *denna*, är äldre. De förekom redan i fornsvenskan och motsvaras av pronomenen *sá* och *þessi* i modern isländska. De sammansatta pronomen *den här* och *den där* är nybildningar som finns belagda i skrift från 1500-talet (Hirvonen 1987:412–419). I skriftspråket dominerar de enkla formerna (jfr Fraurud 2000:10) men i det talade standardspråket har *den här* och *den där* vunnit alltmer terräng. *denna* är enligt SAG (Pronomen § 81) i dag främst en skriftspråksform medan *den* används i både tal och skrift. Även bruket av *den* som demonstrativt pronomen i det talade standardspråket verkar emellertid delvis ha trängts undan av de sammansatta pronomenen *den här* och *den där* (jfr Olson 1913:6, SAOB *den* XIV. 3–4). Samtidigt har *den* blivit en ytterst frekvent form i svenska i och med sin roll som be-

⁸ Ibland nämns även kataforiska, d.v.s. framåtppekande, demonstrativa pronomen som en egen kategori (SAG Pronomen § 67, Jonasson 2000).

stämd fristående artikel vid substantiv med framförställt deskriptivt attribut samt som personligt pronomen för icke-animata referenter⁹.

I svenska dialekter och regionalspråk är distributionen för uttryck med demonstrativa pronomen inte den samma som i standardspråket. Till exempel används pronomenet *denna* allmänt i det talade språket i Syd- och Västsverige (jfr SAG Pronomen § 64 fotnot). Även i bruket av bestämd artikel finns regionala skillnader. Samtidigt som bruket av substantiv med bestämdhetsuffix är mer utvidgat i vissa dialekter, t.ex. i Österbotten (jfr Dahl 2004:170–176, Delsing 2003:15–19, Nikula 1991, 1997, Brenner 2006), används den bestämda fristående artikeln *den* mer begränsat i delvis samma dialekter (jfr Dahl 2004:164–167, Delsing 2003:48–49). I österbottniska dialekter förekommer *han* och *hon* i liknande kontexter som det anaforiska och determinativa *den*, t.ex. *från hon gangon, hann tiidn tå faar menn levd* (Reinhammar 1975:79, FO *han* 1 betydelsemoment 1, *hon* betydelsemoment 1). Samtidigt kan de sammansatta formerna *han där*, *hon där* och *det där* i Österbotten ibland ha artikelfunktion, t.ex. *så ja vaa(l) betär från handin hassin* [den onda halsen] (FO *han* 1 ssg). I svenska dialekter finns sålunda mycket att hämta vad gäller grammatikaliseringen av bestämda artiklar och demonstrativa pronomen. Med denna studie vill jag bidra till svenskans beskrivning på denna punkt och komplettera de mer typologiskt och/eller formalistiskt inriktade studier som hittills gjorts inom området (t.ex. Vangsnes m.fl. 2003, Dahl 2004) med en mer kvalitativ och empiriskt inriktad undersökning.

Mitt perspektiv är dialogiskt och språkbruksinriktat. Jag utgår från att kommunikation, tanke, interaktion, språkbruk och lingvistiska praktiker är primära snarare än sekundära i förhållande till språkliga strukturer (Vološinov 1973, Hopper 1998, Linell 1998). Men språkliga strukturer emergerar inte i kommunikativa sammanhang oberoende av språkbrukarnas tidigare erfarenheter av liknande situationer samt deras sedimenterade kunskap om språkliga strukturer (i situerade kontexter). Grammatiken är dialogisk och emergent på två plan. Dels skapas de enskilda uttrycken och strukturerna här-och-nu i dialog med det som sagts, skrivits eller hänt tidigare i den enskilda situationen. Dels skapas uttrycken och strukturerna här-och-nu i dialog med språkliga mönster som redan emergerat i tidigare diskurser och nedärvts via ackumulerad kunskap om språket. (Linell

⁹ Utvecklingen från adjektiviska pronomen till bestämd artikel respektive substantiviska pronomen till personligt pronomen är typisk vid grammatikaliseringen av demonstrativa pronomen (se Diessel 1999:119–120, 128–129).

2005:303–306.) Dessa tidigare mönster kan i enlighet med konstruktionsgrammatiken ses som abstrakta grammatiska konstruktioner i vilka form och betydelse/funktion utgör en oskiljaktig helhet (se Fillmore 1989, Goldberg 1995, Kay 1995, Croft 2001, Fried & Östman 2004). Eftersom språkliga uttryck är öppna för förändring och omtolkning och får sin betydelse eller funktion i situerade kontexter i samverkan med andra språkliga och kontextuella faktorer, utgår jag emellertid från att grammatiska konstruktioner har en dynamisk *betydelsepotential* (Lähteenmäki 2001, Allwood 2003, Linell & Norén 2005) eller *kommunikativt-funktionell potential* (Wide 2002, 2003, Linell 2003, 2005) snarare än en fast betydelse eller funktion.

4 Empiriskt material och antal förekomster

Jag har valt mitt empiriska material så att det ska representera dialektalt eller regionalt språkbruk i östra Nyland. Geografiskt fokuserar jag på Lovisa och de omkringliggande kommunerna Pernå, Liljendal, Lappträsk och Pyttis¹⁰. Tabell 1 visar en översikt av materialet (för ytterligare detaljer, se förteckning i slutet av artikeln).

Som framgår av tabellen består materialet av samtal och intervjuer. *Syjuntasamtalet* är inspelat i Liljendal av samtalsdeltagarna själva. *Kaffeprat-samtalet* är delvis arrangerat eftersom det spelades in för projektet *Svenskan i Finland*. Samtalen *Hos bilmontören* och *Vid matbordet* skulle ha ägt rum oberoende av om de spelades in eller inte, men i båda samtalen deltar en standardspråkstalare. Materialen *Pernå-samtal* och *Pyttis-samtal*, som samlades in vid ett fältbesök 2003 (se Östman u.u.) respektive för projektet *Östnyylensk Lesanbook* (2005), är arrangerade dialektinspelningar men har en samtalsliknande karaktär. Informanterna i materialen känner varandra väl och talar sinsemellan snarare än med intervjuaren. Materialen *Filmintervju Lappträsk* och *Filmintervju Liljendal* som också spelades in vid ovannämnda fältbesök 2003, är mer asymmetriska till sin

¹⁰ Jag har haft tillgång till förhållandevis mycket material från just detta område. Dels samlades ett stort material in då institutionen för nordiska språk vid Helsingfors universitet (Nordica) under ledning av prof. Jan-Ola Östman gjorde ett fältbesök till Liljendal och Pernå 2003, dels har fil.mag. Helena Palmén spelat in samtal i Lovisa-trakten för projektet SVESTRA (Nordica 1999–2001) och projektet *Svenskan i Finland* (SLS 2003–2006). Utöver detta har jag själv haft möjlighet att spela in samtal och observera talare i staden Lovisa.

karaktär. Informanterna har sett en kort film med jordgubbstema och återger händelserna i filmen för intervjuaren som även ställer frågor om informanternas språkbruk.

Tabell 1. Samtal och intervjuer i mitt empiriska material

Samtal/ intervju	Typ	Längd (min.)	Antal ord	Östnyländska talare, deras ålder och hemkommun	Övriga deltagare
<i>Syjunta</i>	Vardagssamtal (icke-arrangerat)	43	8 000	7 kvinnor (45–56), Liljendal	
<i>Vid matbordet</i>	Vardagssamtal (icke-arrangerat)	55	10 000 ¹¹	2 män (36, 64), 1 kvinna (58), Lovisa	1 kvinna (36), Hfrs/Ekenäs
<i>Kaffeprat</i>	Vardagssamtal (delvis arrangerat)	65	15 000	2 kvinnor (69, 47), Pernå, Pellinge	
<i>Hos bil- montören</i>	Servicesamtal (icke-arrangerat)	15	2 300	1 man (52), Pyttis	1 man (62), Helsingfors
<i>Pernå-samtal</i>	Dialektinspelning	42	8 000	1 kvinna (69), 3 män (62, 67, 71), Pernå	(finskspråkig kvinna)
<i>Pyttis-samtal</i>	Dialektinspelning	27	5 000	3 män (72, 76, 79), Pyttis	1 kvinna (48), Helsingfors
<i>Filmintervju Lappträsk</i>	Dialektintervju	34	7 600	1 man (57), Lappträsk	1 kvinna (35), Hfrs/Ekenäs
<i>Filmintervju Liljendal</i>	Dialektintervju	21	4 800	1 kvinna (50), Liljendal	1 kvinna (35), Hfrs/Ekenäs
Totalt		302	60 700		

Materialet jag har analyserat är sålunda förhållandevis heterogent och inkluderar även standardspråkstalare. Jag har dock sett det som en fördel att kunna analysera olika typer av samtalsaktiviteter, inklusive kommunikation mellan talare av olika varieteter. I den empiriska analysen har jag uteslutit belägg på bestämd form och demonstrativa pronomen hos icke-östnyländska talare. Tabell 2, som visar antalet belägg på olika typer av strukturer i materialet, inkluderar endast förekomster hos talare med östnyländsk bakgrund. I tabellen är strukturerna grupperade enligt lexikal och syntaktisk form. Kategorin *bestämd form* består av substantiv i bestämd form utan attribut (*lagårn, mårin*). I kategorin *te/de* ingår såväl strukturer med trycksvagt som tryckstarkt *te/de* vid substantiv utan attribut (*de 'biiln, 'tåm 'oorden*). Kategorin *den* består av strukturer med formen *den* (*'denn 'tiidn*), vilka verkar bero

¹¹ Materialet är otranskriberat. Jag har uppskattat ordmängden utgående från förhållandet mellan längd i minuter och antal ord i de övriga delmaterialen.

på interferens från standardspråket. Kategorierna *te/de* + fr. attr. och *te/de* + eft. attr. omfattar, som namnen antyder, förekomster på *te/de* tillsammans med framförställda respektive efterställda attribut (*tåm finsk byyana, te fiskarboååtn såm vi kåm mee*). I kategorierna *te tär/de där*, *tetta* och *de här* ingår strukturer med substantiv i bestämd form och övriga pronomen än *te/de* (*tåmtäär kuddåna, tetta kaffe, debär byytansjeede*).

Tabell 2. Antal belägg på olika typer av strukturer i mitt empiriska material

	Bestämd form	<i>te/de</i>	<i>den</i>	<i>te/de</i> + fr. attr.	<i>te/de</i> + eft. attr.	<i>te tär/de där</i>	<i>tetta</i>	<i>de här</i>
<i>Syjunta</i>	171	23	0	1	1	30	0	11
<i>Vid matbordet</i>	135	26	5	1	3	34	0	6
<i>Kaffeprat</i>	352	46	1	9	10	59	2	8
<i>Hos bilmontören</i>	14	8	0	0	0	23	0	14
<i>Pernå-samtal</i>	219	23	1	9	7	38	2	1
<i>Pyttis-samtal</i>	127	54	0	2	1	25	2	1
<i>Film Lappträsk</i>	116	17	0	20	3	28	2	2
<i>Film Läljendal</i>	70	2	0	0	1	6	0	0
Totalt	1204	199	7	42	26	243	8	43

Som framgår av tabell 2 utgör strukturerna med endast substantiv och bestämdhetssuffix (t.ex. *hååre, hattn, båånen*) den mest frekventa strukturtypen i mitt material. Jag inleder därför genomgången med denna typ av strukturer, som jag härefter benämner *bestämd form*.

5 Bestämd form

Bestämd form förekommer mer än dubbelt så många gånger som de andra strukturtyperna sammanlagt i mitt material. Utdrag (4), där informant A berättar om kon Vilma-Sofia, visar ett belysande exempel på detta. Bestämd form förekommer 19 gånger i sekvensen: *lagårn* (rad 4, 18, 19, 30), *ååkårn* (rad 8, 12, 20), *mårin* (rad 8), *ööråna* (rad 11), *menisjan* (rad 9, 15), *huvu* (rad 15), *eembare* 'hinken' (rad 21), *lööven* (rad 24), *baakin* (rad 25), *kuddåna* (rad 32, 35) och *dörrn* (rad 32). I utdraget finns däremot endast tre belägg på strukturer med *te tär/de där* (rad 1: *tåm täär kuddåna*, rad 27: *te täär nåårsaltsembare*, rad 30: *tetäär embare*) och ett belägg på en struktur med *te/de* (rad 31: *de m- lagårn*).

(4) KON VILMA-SOFIA (Pernå; Pernå-samtal)

- 01 A: joo nåjaa men (ja) sku kuna tal liite åm (1,1) åm **tåmtäär kuddåna**
 02 då nå vi ha nu havi en (1,1) ts ((suckar)) he e nu (1,5) kansje
 03 hundrataals kuddår ju ((småskrattar)) sãm man nu (ha) sjööti
 04 samanlagt int ha vi eh- havi **lagårn** (1,8) såtäär (---) eh **lagårn** e nu
 05 byggd bara sådäär för ein adærtån tjugu kuddår men .hh /vi hadd en
 06 gång en kud\gå sãm heitt Vilma-Såfia (1,5) sãm hon (1,0) hon
 07 troodd att hon va ein menisja fast hon va ein kuddå (2,8) at hon
 08 (1,3) i **ååkårn** när man sku haa tidan dãm åm **mårin** .hhh så s- kãm
 09 hon alti ti **menisjan** (0,7) å att man sku tå klapp ena å skrap ena
 10 såtäär vi ööra vi haadd- ((skrattar till)) Viktår bisin menn (haadd)
 11 rikit ein stikkå sãm han pota ena i **ööråna** *mää* (0,7) å såå luura
 12 hon imillan (allti) såtäär yvi **ååkårn** (0,7) aj tii e ennu ein nåjaa tãm
 13 sku tå stiig opp å så sku tãm nu ti jörssa me he sãm tãm nu allti jör
 14 näär ein kuddå stiigår opp ((skrattar till)) .hh å så luu- så laadd on
 15 ååtår **huvu** fast i **menisjan** å så .hhh luura hon ååtår e dii ennu någan
 16 aj tii e ennu ein nu kan tu skrapa me tå enn .hhh å näär tå alla hadd
 17 gaatt så jikk hon å (0,5) mt ååtår å .hhh när man tå haadd mjölka
 18 dãm (1,5) å dãm sku sleppas uut från **lagårn** (2,2) så lemm(a) hon
 19 se allti ti siist in i **lagårn** (0,9) at hon jikk tå nestsiist å så jikk tå ja
 20 sen näär ja föörd dãm ti **ååkårn** .hhh å så när (h)e iblaand iblaand
 21 heend de tå när ja haadd laadd (0,5) nårsalt i **eembare** (0,9) mt
 22 (0,3) at ja haadd glöömi ti ta e mää näär ja tå jikk uut ja haadd ein
 23 (-) gamal (1,1) (slikatäärn) krattå (sãm) fjedår- fjedårkrattå sãm
 24 ((skrattar)) sãm man nåja .hhh kratta jaa **lööven** mee (henna) haadd
 25 ja ti tokka dãm allti mee såtäär .h i **baakin** såtäär passlit ((skrattar))
 26 nåjaa å (0,7) näär ja tå haadd eh (0,4) äärinra at ajjaa att ja haadd eh
 27 inga kãm i håg **tetäär** (0,8) mt (0,3) **näärsaltseembare** (0,7) att ja
 28 jikk in tibaaka för (at ja va eitt stykk uut redan) vi haadd nu marssa
 29 tå en .hh kansje tiie meetår (0,8) så svengd ja åmm å foor in i
 30 **lagåårn** tibaaks ett **tetäär embare** (0,7) <tå kãmår Vilma-Såfia
 31 bakett å luurar> bak- (i-) eh.hhh in i **de m- lagåårn** å saa att @kvart
 32 blei du vi sku ju föör **kuddåna**@ (0,5) saa on täär i **dörrn** ja sa att
 33 nu ska du fara at kan int tu nu föör dãm om int ja nu e dii bakett
 34 .hhh att eh he va (1,0) slikatäär (0,5) persoanliheitår (1,6) /sãm
 35 **kuddåna** e så\ (2,6) he e roolit (så man faa-) så (fans) e sliikena
 36 (1,2) så näär man kãm til dãm så (1,8) tårk (.) mjölk (.) å så gaar du
 37 (1,6) du sku int röör dãm tãm villd int någå (1,8) viidare
 38 T: jaa jaå

Substantiven i utdrag (4) representerar typiska kategorier av substantiv som ofta förekommer i bestämd form (jfr t.ex. Hawkins 1978, Du Bois 1980): generiska tidsuttryck (*mårin*), kroppsdelar (*ööråna*, *huvu*, *baakin*), artnamn (*menisjan*, *kuddåna*)

och referenter som är självklara i en viss kontext (*lagårn, ååkärn, lööven*). Detta är även fallet generellt i mitt material. Också typerna av hänvisningar representerar kategorier som är typiska för bestämda artiklar. Bland annat är associativ anaforisk syftning (Hawkins 1978:123–130) vanlig. På rad 4 i utdrag (4) talar A om *lagårn* trots att det är första gången hon nämner ladugården. Hon har tidigare i samtalet berättat att hon skött kor i 45 år och specificerar nu att det handlar om hundratals kor. Då hon inlett den narrativa sekvensen i utdrag (4) med att säga att hon vill tala om *tåmtäär kuddåna* är ladugården en given referent i sammanhanget. Lyssnarna kan identifiera ladugården genom association via korna eftersom A:s kommentar om att hon skött kor i 45 år har aktiverat en semantisk ram för korskötsel som gör vissa referenter självklara (jfr Du Bois 1980, Chafe 1994, Laury 1997). På samma sätt är *ååkärn* (rad 8, 12, 20) en självklar referent som inte behöver introduceras särskilt; det brukar finnas åkrar kring ladugårdar.

Bruket av bestämd form i utdrag (4) kan emellertid inte endast förklaras utgående från identifierbarheten hos referenterna. Genom att använda bestämd form presenterar A referenterna på ett visst sätt. Som framgår av raderna 21, 27 och 30 omtalar A en hink med närsalt i sekvensen med såväl bestämd form som ett uttryck med det demonstrativa pronomenet *te täär*. På rad 21 nämner A hinken första gången och använder då bestämd form: *iblaand beend de tå när ja haadd laadd (0,5) närsalt i eembare (0,9) mt (0,3) at ja haadd glöömi ti taa e mäå när ja tå jikk uut*. Hinken presenteras som självklar trots att den inte har nämnts tidigare. Man kunde i och för sig tänka sig att lyssnarna via association kan identifiera hinken eftersom det brukar finnas hinkar (med närsalt) i ladugårdar. Men det är också möjligt att A använder bestämd form för att inte (ännu) fästa särskild uppmärksamhet vid hinken. På rad 27 då A omtalar hinken följande gång och använder ett uttryck med *tetäär* fokuseras hinken däremot: *ajjaa att ja haadd eh inga kåmi ihåg tetäär (0,8) mt (0,3) närsaltseembare*. Det samma gäller belägget på rad 30: *så svengd ja åmm å foor in i lagaårn tibaaks ett tetäär embare*. Hinken är här uppenbart prominent: orsaken till att A gick in i ladugården på nytt är att hon glömde kvar hinken. Dessutom finns det en annan avgörande skillnad mellan beläggen på raderna 21 respektive 27 och 30. På rad 21 beskriver A en återkommande eller generell tendens, d.v.s. att hon ofta glömde kvar hinken i ladugården. På rad 27 och 30 beskrivs en konkret händelse, ett fall av det fenomen som nyss omtalats på ett mer allmänt plan. Medan referenten, d.v.s. hinken, är

bestämd och den samma i alla tre fallen, kan man sålunda se en skillnad i händelsernas specificitet.

Syftningen på allmänna eller återkommande företeelser är typisk för bruket av bestämd form i mitt material. I beläggen *menisjan* och *kuddåna* på rad 9 och 35 i utdrag (4) används bestämd form för att hänvisa till en kategori (människor, kor). Syftet är inte att beskriva enskilda individer eller fenomen; snarare är hänvisningarna generiska (se t.ex. Lyons 1999:179–198). Också *mårin* i uttrycket *åm mårin* på rad 8 har en icke-enskild funktion eftersom uttrycket används för att beskriva en aktivitet som upprepas varje morgon. Varken uttrycken *menisjan*, *kuddåna* eller *mårin* får därmed en särskiljande eller fokuserande funktion i berättelsen i utdrag (4); snarare används de för att beskriva bakgrunden för den enskilda incident som utgör berättelsens kärna.

Substantiven som förekommer i bestämd form i mitt material hänvisar ofta även till referenter som är kända eller entydiga i ett socialt sammanhang (t.ex. *väärden*, *jäärnveein*, *banken*, *kriige*, *laande*) eller en situation som för tillfället diskuteras (t.ex. *baånen* i exempel (1), *lagårn* i exempel (4)). Ibland används bestämd form också vid referenter som i standardspråket skulle stå i obestämd form, t.ex. måttsuttryck eller enheter av olika slag (jfr Lundström 1939:9). Utdrag (5) visar ett exempel på detta. B berättar om en situation då hon hade tänkt sig priset på en viss typ av choklad i mark trots att det angavs i euro.

(5) ALLT I EURO (Liljendal; Syjunta)

- 01 C: [...] uutan man måst noo ta e sex gangår
 02 E: såm ja [blei ii shells så glaadär nääär ja sku tjööp]
 03 A: [(ohb)]
 04 C: [(ohb)]
 05 E: gota åt ungana (0,4) @snickärs för **markin** hu kan e va så billit@ ts
 06 (0,5) så (håka) ja härriguud men de e ju [allt i eurå]
 07 D: [så tu plokka] (-) myki ååt
 08 dej

I en liknande situation i standardspråket skulle man ha en struktur med obestämd artikel (*en mark*). I mitt material har jag även belegg på bestämd form i situationer där man i standardspråket skulle ha ett naket substantiv, t.ex. *de e vååren uute* 'det är vår ute' (jfr Brenner 2006:61–62). På denna punkt påminner alltså östnyländska varieteter om bl.a. österbottniska dialekter där bestämd form används i större

utsträckning än i standardspråket (se Nikula 1994, 1997). Bruket av uttryck som *markin* och *vååren* kunde ses som resultatet av en allmän tendens att använda bestämd form för att hänvisa till självklara referenter i närmiljön (eller vardagen). Genom att tala om *markin* behöver B i utdrag (5) inte förklara sig närmare. Enheten mark presenteras som självklar, vilket understryker kontrasten till enheten euro som höll på att införas i Finland när materialet *Syjunta* spelades in (2001). Syftet med hela sekvensen verkar vara att presentera euron som oförutsägbar och obekant.

Bestämd form används sålunda i östnyländska för att presentera nödvändig men självklar bakgrundsinformation. Denna funktion är särskilt tydlig i narrativa sekvenser där uttryck med bestämd form kontrasteras mot uttryck med demonstrativa pronomen. Men funktionen framträder även i beskrivande eller illustrerande aktiviteter. I utdrag (6) från samtalet *Hos bilmontören* beskriver den östnyländska talaren P problemen med en viss biltyp för standardspråkstalaren H. Aktiviteten kan beskrivas som en demonstration eftersom H, samtidigt som han talar, pekar på olika delar av en bil i den verkstad där samtalet äger rum.

(6) SAABENS SVAGHETER (Pyttis; Hos bilmontören)

- 01 P: jo **de- dehäär hööri** bruukar allti fara påå (den) (6,0)
 02 ((trafikoljud))
 03 P: (dehär måst ja ju) jaa så (0,7) så e ennu dedär (0,9) een saak såm e
 04 svaag ii dām vari hiit vissa stell hiit
 05 (2,5) ((fotsteg))
 06 P: häär såm (0,9) **juulupphengningen** e fast där i den e liite (1,5) den
 07 ha vari i vissa modellär liite kansje (0,8) **plååtn** e (0,7)
 08 dimensjoneera liite tunnt att de[häär]
 09 H: [jaha] just (.) °jåå°
 10 P: at dee vissa såm dedär (.) övra bääarmen ha jett eftäär liite påå
 11 H: ja:a (.) då börjaa de vaa horja renn
 12 P: jåå (.) at at såna feel ha de vari
 13 (2,7) ((trafikoljud))
 14 P: men annårs gåår dām ju (.) dām gåår ju ganska håårt noo å sådär
 15 ganska stadiit på [**veegen**]
 16 H: [dām e] stadiga på [veegen] å motoorena e bra
 17 P: [jåå]
 18 H: å (.) sådär (0,8) int bliir de nu aav för mej å-
 19 P: men dedär såm sakt så ja sku sejj at (0,9) ((fotsteg))
 20 H: me vike- [(.)] jaa
 21 P: [at-] (.) dām e dyyra noo sådäär (0,9) tileksempel den häär
 22 (0,6) **de(n)häär (.) mootårn hiit** så (1,5) ((fotsteg)) **ååpeln** har vel

23	fyyrahundra mark å (0,5) merson haar femhundra mark å den häär e
24	mellan eh- nestan åttahundra mark denhär *saaben så* (.) å sama
25	mootor bara baa me oolika axel

P använder bestämd form fyra gånger i utdraget: *juulupphengningen* (rad 6), *plååtn* (rad 7), *veegen* (rad 15), *ååpeln* (rad 22) och *merson* (rad 23). I de två första fallen kommenteras delar av en helhet, hjulupphängningen och plåten på bilar av märket Saab. I de andra fallen är syftningen generisk. På *veegen* beskriver en allmän situation medan *ååpeln* och *merson* betecknar biltyper. Samtliga referenter till substantiven i bestämd form i utdrag (6) kan sålunda identifieras via association eller som allmänt kända fenomen. Referenterna till *juulupphengningen* och *plååtn* framgår dessutom tydligt av den fysiska omgivningen.

I utdrag (6) använder H även flera uttryck med demonstrativa pronomen då han beskriver problemen med bilar av märket Saab. På rad 1 talar han om *dehäär höörne* och på rad 22 om *de(n) häär (.) mootorn hiit*¹². I motsats till de bestämda formerna i utdraget är dessa uttryck klart utpekande och lyfter fram enskilda referenter. Vid uttrycket *denhär saaben* är det däremot inte helt klart om H talar om en enskild bil i den fysiska omgivningen eller om bilar av märket Saab mer allmänt. I de följande avsnitten ska jag analysera bruket av strukturer med demonstrativa pronomen mer i detalj. Jag inleder genomgången med strukturerna med trycksvagt *te/de* utan attribut.

6 Trycksvagt *te/de* vid substantiv utan attribut

I utdrag (1) visade jag ett belägg där man kunde tolka det östnyländska *te/de* som en bestämd fristående artikel (*te minstingin*). Tolkningen understöds av *Ordbok över Finlands svenska folkemål* (FO; den betydelsemoment 8) och Reinhammar (1975:79) som anger att *te/de* ibland fungerar som en bestämd artikel vid substantiv utan attribut, t.ex. *gee hii de bookin* (FO; Helsinge), *ja mådist taa te bååtn för annårs sku* *ja int a slåppi åå mee-n* (FO; Borgå), *he va no tåm lesförhöören tå åm te vintårn* (FO; Strömfors) och *så möött an ein bisi. Te bisin frååga ... Så gav te bisin ååå ånån ein tjepp* (Reinhammar 1975:79; Lappträsk). Reinhammar specificerar att *te* utgör en pleonastisk eller emfatisk artikel. Han konstaterar emellertid även att *te* kan

¹² På rad 10 i utdraget används *dedår* som talplanerings- eller tveksamhetsmarkör (jfr Saari 1994, Londen 2000), inte som en bestämning till det efterföljande uttrycket *övrå bääårarmen*.

användas på ett liknande sätt som pronomenet *den där*, eventuellt också i deiktiska kontexter.

Det är inte helt uppenbart om Reinhammar ser bruket av trycksvagt respektive tryckstarkt *te/de* som två skilda företeelser. Inte heller FO (*den* betydelsemoment 8) lyfter fram trycksvagheten i strukturerna explicit. I Wide (u.u.) har jag därför inkluderat samtliga belägg på *te/de* utan framförställda attribut i samma analys, även belägg med s.k. determinativ syftning där en bestämning följer efter substantivet (t.ex. *tee veijin sām dām haar nu*) och belägg där *te/de* är tryckstarkt (jfr *'de biiln, de 'biiln*). I denna studie kommer jag emellertid att behandla de olika strukturerna med *te/de* separat för att undersöka vilka skillnader man kan finna mellan dem. Eftersom jag är särskilt intresserad av det trycksvaga bruket av *te/de* vid substantiv utan attribut inleder jag genomgången med denna typ av strukturer.

Utdrag (7) visar ett typiskt exempel på det trycksvaga bruket av *te/de*. När E använder uttrycket *de biiln* på rad 4 är det första gången bilen i fråga, en gammal Volvo som E och L renoverar tillsammans, nämns i samtalet. Bruket av uttrycket *de biiln* är därför inte anaforiskt inom samtalet. Inte heller är pronomenet *de* utpekande i belägget eftersom samtalet försiggår inomhus vid ett matbord och den omtalade bilen står i en verkstad som ligger längre bort, utanför synfältet för samtalsdeltagarna.

(7) FIXA BILEN (Lovisa; Vid matbordet)

- 01 E: de lååtar braa
 02 (0,9)
 03 E: ja saa noo ååat mamma hääär redan een aftå att (0,7) åm man i stelle
 04 sku åfra de vekkån Lasse e leedi så sku man laag **de biiln** i sjikk hiit
 05 å (-) [(ohb)]
 06 A: [nå nää] nu ska [ni faa ti Irland]
 07 L: [men ja haar] tvåå vekkår (0,4) leedit sidu
 08 (0,4)
 09 L: ja e- ja kan [taa de (andra veckan)]
 10 A: [nää nu e de] nu väårt å faar(a) ti Irland=
 11 E: =joo j[oo e så]
 12 L: [joo joo ja tyk]kär de å
 13 (1,5)
 14 L: åm du årkkar bara

I standardspråket skulle uttrycket *de biiln* på rad 4 troligtvis motsvaras av en struktur med det demonstrativa pronomenet *den där*. Eftersom E och L har hållit på att renovera den gamla Volvon under en längre tid och var sysselsatta med detta även helgen då samtalet spelades in råder det ingen tvekan om vilken bil E hänvisar till. Bilen utgör emellertid inte en unik referent i den bemärkelsen att det endast skulle finnas en bil att syfta på. Dels står det flera gamla bilar i verkstaden, dels har E och L nyare bilar som de använder dagligen. Ingen av dessa bilar är emellertid prominenta i sammanhanget på samma sätt som den gamla Volvon. E och L befinner sig mitt i renoverandet av Volvon. Den utgör sålunda huvudobjektet i en pågående aktivitet som alla samtalsdeltagare är engagerade i eller följer med på nära håll. Genom att använda uttrycket *de biiln* hänvisar E till denna aktivitet utan att ge några närmare förklaringar.

Strukturer med *te/de* hänvisar typiskt till referenter som är självklara i en större diskurs eller ett större sammanhang än det aktuella samtalet. Referenterna ingår med andra ord i den gemensamma kunskapsbas (*common ground*, Stalnaker 1978, Clark 1996) som samtalsdeltagarna har sedan tidigare (för fler exempel se Wide u.u.). Men strukturerna kan också hänvisa till något i den omedelbara fysiska eller sociala omgivningen. I många fall är referenterna då speciella på något sätt, d.v.s. kräver eller påminner om att något i den omgivande situationen måste göras, fixas eller kontrolleras. Uttrycken med *te/de* i exemplen (8) och (9) yttrades i situationer då detta var fallet.

(8) Lovisa; egen observation 14.2.2004
steng **de dörrn!**

(9) Lovisa; egen observation 15.2.2004
hu ska vi nu jöra me **de maatn?**

I exempel (8) vill talaren att lyssnaren ska stänga den enda dörr som finns inom synfältet. *de* är varken särskiljande eller kontrasterande. I exempel (9) hänvisar talaren i sin tur till dagens huvudmåltid och undrar när det vore lämpligt att inta den. *de maatn* står för en rutiniserad aktivitet, 'ätande', som ska äga rum vid en viss tidpunkt. I såväl exempel (8) som (9) är referenterna uppenbara och kan identifieras utan närmare förklaring. Varför används då inte strukturer med endast bestämd form här?

I Wide (u.u.) argumenterar jag för att de attributlösa strukturerna med trycksvagt *te/de* ska ses som licenserade av en särskild diskursfokuskonstruktion. Genom bruket av *te/de* fokuseras vissa referenter i diskursen. Det handlar emellertid inte om det som i litteraturen kring informationsstruktur benämns *fokus* och betecknar ny information inom en sats eller mening (se t.ex. Gundel & Fretheim 2003). Med diskursfokus avser jag att referenter som antingen nämnts eller inte nämnts tidigare i det aktuella samtalet lyfts fram i ett retoriskt eller interaktionellt syfte. I exemplen (8) och (9) fokuseras dörren respektive maten i situationer där något måste göras (eller avgöras). Genom att använda strukturer med *te/de* i stället för bestämd form riktar talarna uppmärksamheten mot att det finns ett problem som måste lösas. En tendens att använda strukturer med *te/de* för att styra lyssnarnas uppmärksamhet kan även skönjas i andra kontexter än rent uppmanande yttranden. I utdrag (1), som jag visade i inledningen till artikeln, riktar M uppmärksamheten mot det yngsta barnbarnet för att förklara barnbarnens roll i sin vardag: på grund av det yngsta barnbarnets hälsoproblem har han och hans fru kommit att ta hand om sina barnbarn ofta.

Man kunde beskriva den diskursfokuserande funktionen hos strukturerna med trycksvagt *te/de* som uppmärksamhetspåkallande. Om man försöker översätta strukturerna till standardspråk visar det sig att de motsvaras av olika uttryck i olika kontexter. I utdrag (7) vore den naturligaste motsvarigheten ett uttryck med pronomenet *den där* (*den där bilen*). Beläggen i utdragen (1), (8) och (9) låter sig däremot bättre översättas med bestämd form (*minstingen, dörren, maten*). I vissa direkt utpekande kontexter skulle man dessutom kunna tänka sig pronomenet *den här* i standardspråket. I situationen då yttrandet i exempel (10) nedan fälldes höll talaren upp ärmen på sin ytterrock (som han hade på sig) och riktade den mot lyssnaren. Hänvisningen *de tygge* var klart proximal, inte distal. Som i de flesta belägg jag diskuterat hittills handlade det om att rikta uppmärksamheten mot något, i detta fall en konkret referent i den omedelbara omgivningen.

- (10) Lovisa; egen observation 9.5.2005
de e så starkt **de tygge**

De östnyländska strukturerna med trycksvagt *te/de* vid substantiv utan attribut har sålunda en funktionell potential som inte motsvaras direkt av den funktionella potentialen hos *en* konstruktion i standardspråket. Som framgått av utdrag (7)

kan strukturer med trycksvagt *te/de* förekomma i första omnämmanden. Strukturerna kan emellertid även användas för att retopikalisera referenter som diskuterats tidigare i samtalet. Ett exempel på detta visar utdrag (11) där två informanter i en dialektintervju talar om katter i sin näromgivning. Som framgår av rad 14 övergår informant K i mitten av utdraget till att tala om avfallshantering. Informant M vill emellertid uppenbart fortsätta att tala om katter (jfr överlappningarna på rad 20–22). Efter att ha deltagit i diskussionen om avfallshantering med några uppbackningar och korta kommentarer inleder han sin tur på rad 22 med att säga *men just täär ennu åm- åm dām kattåna*. Strax därefter gör han en poäng om sin katt Ferdinand (rad 23–25).

(11) KATTEN FERDINAND (Pernå; Pernå-samtal)

- 01 A: [...] fast vi int sjölv haar någā **kattår** så vi haar åtta **kattår** i kring ås
 02 såm all andra haar
 03 T: jāo (0,4) °jāo°
 04 (0,3)
 05 A: at så täär när ja (0,4) rensar strömingana (.) så e (ja) ju- förrestn
 06 liksåm idaa åm toorsdasmårin (0,7) he redan föri sjuu åm mårin
 07 femm föri sjuu så e ju Rooslunds Lasse täär
 08 T: (ja -)
 09 A: så leggār ja uut täär å (0,4) så fåår dām tā it e (i)blaand it- åm de int
 10 rååkar kām **någån kattå** så (0,9) så fåår tåh (0,4) **sjååråna** (.) *åm
 11 int aadår (.) it opp tām rääså[na*
 12 T: [men (ohb)
 13 [(ohb)]
 14 A: [så bihööv(är) man] int sjikk dām ti Bårgå e de int [ti Bårgå?]
 15 T: [jāo]
 16 A: vi sjikkar (0,5) aavfalle våårt nu (0,6) e de int så
 17 (0,5)
 18 T: jaa (.) [vart de nu far tām] tām far nu i plastsekkar så fåår
 19 A: [såm vi bitaalar föri]
 20 T: dām sjööt åmm e senn [((suckar))]
 21 A: [ja troor att de far] ti Bår[gå]
 22 T: [men] just täär ennu
 23 åm- åm **dām kattåna** just de här me våår eh Fäärdinand (.) den
 24 (1,1) när vi far i- (0,6) i bastån så e an diit å (.) å så nåår han siir at
 25 vi just börj blii fäärdiga [...]

I standardspråket använder man normalt pronomenen *den här* eller *den där* för att retopikalisera referenter som nämnts längre bakåt i kontexten (jfr SAG Pro-

nomen § 75, Lindström 2000b, Sundman 2000). Hur används då pronomenen *te tär/de där* och *de här* i östnyländska? Innan jag går in på detta ska jag diskutera två typer av strukturer med pronomenet *te/de* (eller *den*) som i motsats till strukturerna jag diskuterat i detta avsnitt visar likheter med bruket av *den* i standardspråket. Dels gäller det strukturer med betonat *te/de* eller *den*, dels gäller det strukturer med *te/de* och framförställda eller efterställda attribut. Jag avslutar dock först detta avsnitt med en kort sammanfattning om bruket av trycksvagt *te/de* i östnyländska.

Trycksvagt *te/de* i östnyländska används i kontexter där man i standardspråket skulle använda någon annan struktur än [*den* + substantiv + bestämdhets-suffix]. Ibland motsvaras strukturerna i standardspråket av endast bestämd form, ibland av strukturer med andra demonstrativa pronomen än *den*, ofta *den där*, men i vissa fall även *den här*. Gemensamt för strukturerna med *te/de* i östnyländska är att de riktar uppmärksamheten mot en referent som är eller görs prominent i sammanhanget. I många fall är referenten i fråga anknuten till en pågående aktivitet. Strukturerna relaterar då ofta till något som måste lösas eller åtgärdas. De fungerar även i många fall som markörer för topikalisering eller retopikalisering. Som utdrag (1) visat används strukturerna också för att lyfta fram viktiga bakgrundsfaktorer till något som talaren håller på att beskriva. Strukturerna har sålunda en vidare koherensskapande funktion än att bara rikta uppmärksamheten mot en lokal topik. En central förutsättning för att strukturerna ska kunna användas är att referenten är uppenbar för såväl talare som lyssnare. Men kunskapen om referenterna bygger ofta på gemensam bakgrundskunskap snarare än något som sagts i den omedelbara närmiljön. På denna punkt avviker strukturerna med trycksvagt *te/de* klart från strukturerna med trycksvagt *te/de* som jag ska diskutera i följande avsnitt.

7 Tryckstarkt *te/de* eller *den* vid substantiv utan attribut

Utdrag (12), som visar en detalj ur utdrag (2) ovan, demonstrerar en typisk användning av tryckstarkt *te/de* i östnyländska.

(12) SLÄNGKÄLKEN, detalj (Pyttis; SLS 1973:71)

- 01 T: **ja saa att** ni ska int föör så haart att åm e far te täär tjelkkan (1,1)
 02 ikoll så man fåår jo ein aikadi smell å he va int bara ja fikk sagt **tåm**

- 03 **oorden** så va tjelkkan i koll å (0,4) heim fikk dām hemt mej
 04 leidandis ja kond int mars hellär (0,4) [...]

I utdrag (12) är *te/de* betonat. En äldre dialektinformant har berättat om en olycka med en slängkälke som hon har varit med om i sin barndom. I utdraget erinrar hon sig först vad hon sade precis innan olyckan skedde: **ja saa att ni ska int föör så haart att åm e far te täär tjelkkan (1,1) ikoll så man får jo ein aikadi smell** (rad 1–2). Därefter konstaterar hon att hon knappt *fikk sagt* **tåm oorden** (rad 2–3) innan kälken låg omkull. Pronomenet *te/de* är sålunda klart anaforiskt i utdrag (12); det hänvisar bakåt till något som sagts i den omedelbara närkontexten. Liknande exempel är lätta att finna hos standardspråkstalare. I samtalet *Vid matbordet* använder A, som inte är östnylänning, adjektivlösa strukturer med *den* fem gånger. I samtliga belägg hänvisar strukturerna med *den* tillbaka till något som sagts precis innan, vilket är typiskt för anaforiskt *den* i standardspråket (SAG Pronomen § 80). Utdrag (13) visar ett exempel på detta.

(13) DEN VECKAN (Mellan-västra Nyland; Vid matbordet)

- 01 A: hm
 02 (0,4)
 03 L: men haar du int möjliheet att fast kåma vekkan före då ellär (näär)
 04 (3,1)
 05 A: hm (0,3) ja v- ja veet int ennu alltså ja haar int (.) ja trodde ja sku
 06 haa någå **den vekkan** men ja- haar int

Som framgått av tabell 2 finns det 7 förekomster på formen *den* hos de östnyländska talarna i mitt material. I ett av beläggen efterföljs *den* av en narrativ bisats och i ett belägg är *den* direkt utpekande; båda dessa användningar förekommer även i standardspråket (SAG Pronomen § 57, 79). I de fem övriga beläggen hänvisar *den* till något som nyss sagts eller diskuterats på ett liknande sätt som i utdragen (12) och (13) ovan. Tre av beläggen utgörs av tidsuttryck. Utdrag (14) visar ett av dessa tre belägg.

(14) FÖDD OCH GIFT I PERNÅ (Pernå; Pernå-samtal)

- 01 A: joo ja e å (0,5) föödd här i Päärnå kåmuun (0,5) (--sagt) i Sarvlaks å
 02 ja nå ja jift mej så flytta ja neerförbakka een å en halv kilåmeetär

- 03 (0,7) fö ja hadd bara sykel (0,9) **denn** (.) **tiidn** å då va man ju latär
 04 (då) redan (.) [...]

I beläggen på formen *den* betonas pronomenet på ett liknande sätt som det tryckstarka *te/de*. Eftersom *den* är lågfrekvent i mitt material och förekommer i liknande kontexter som *den* i standardspråket verkar beläggen bero på interferens eller påverkan från standardspråket. Just frasen *den tiidn* förekommer även i vissa österbottniska dialekter där man annars använder *han* eller *hon* (Ann-Marie Ivars, muntlig kommunikation). Som exemplen (15)–(16) visar förekommer tryckstarkt *te/de*, som även kan uttalas *he*¹³, dessutom i exakt samma tidsuttryck ('den tiden') i mitt material som *den* i utdrag (14). I beläggen är *te/de/he* betonat på samma sätt som *den* i utdragen (13)–(14).

- (15) Pernå; Pernå-samtal
 jaa tii fanns inga skoolår **te tiin**
- (16) Pyttis; Pyttis-samtal
 men at int va e jo te trafiiitjin **he tiidn**

En stor del av beläggen på tryckstarkt *te/de* i mitt material förekommer i olika varianter av uttrycket *te tiin*. Ett annat uttryck som är frekvent är *te sette* som på ett liknande sätt som tidsuttrycken i utdragen (14)–(16) hänvisar till något som nyss sagts eller beskrivits. Medan strukturer med trycksvagt *te/de* kan hänvisa till referenter längre bakåt i kontexten eller utanför den aktuella samtalskontexten hänvisar strukturer med det tryckstarka *te/de* sålunda typiskt till referenter som nyss omtalats. Strukturerna med tryckstarkt *te/de* har därmed en kortare anaforisk räckvidd (Fraurud 2000) än strukturerna med trycksvagt *te/de*. På denna punkt finns tydliga likheter med standardspråket där *den* ofta används för att hänvisa just till referenter i den omedelbara närkontexten (däremot har strukturer med *den där* och *den här* en längre anaforisk räckvidd, jfr Fraurud 2000, Lindström 2000b).

Även den kommunikativa funktionen hos strukturer med tryckstarkt *te/de* är mer lokal än hos strukturer med trycksvagt *te/de*. I utdrag (12) ovan berättar T om en olycka med en slängkälke. Som framgår av utdrag (2), som visar hela sek-

¹³ I mitt material förekommer strukturer med tryckstarkt *he* i dialektspelningen från Pyttis (*Pyttis-samtal*).

vensen om slängkälken, förekommer uttrycket *tåm oorden* i anslutning till en höjdpunkt i en berättelse. Uttrycket självt riktar emellertid inte uppmärksamheten mot den centrala enheten i berättelsen. När T använder uttrycket *te tjelkekan* på rad 33 i utdrag (2) hänvisar hon däremot till huvudkontrahenten, en slängkälke i sin barndom. I detta fall får strukturen med trycksvagt *te/de* funktionen av att avrunda hela berättelsen om olyckan med slängkälken; i sekvensen som följer efter utdraget övergår samtalsdeltagarna till att tala om hurdan isen skulle vara när man åkte slängkälke. Även belägget på trycksvagt *te/de* på rad 25–26 (*tåm slengtjelkekana*) i utdrag (2) har en sammanfattande funktion. T riktar först uppmärksamheten mot slängkälkarna som fenomen och påpekar sedan att de inte användes bara på fastlagstisdagen (då olyckan hon nyss berättat om ägde rum), utan även vid andra tider.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att strukturer med tryckstarkt *te/de* eller *den* har en snävare och mer lokal funktion än strukturer med trycksvagt *te/de*. I konstruktionsgrammatisk anda kunde man anta att strukturer med tryckstarkt *te/de* utgör realiseringar av en annan (abstrakt) konstruktion än strukturer med trycksvagt *te/de*. Däremot är det troligt att strukturerna med tryckstarkt *te/de* och strukturerna med *den* kan relateras till samma konstruktion eftersom de används på ett mycket liknande sätt. Hur påverkar då närvaron av attribut funktionen hos strukturer med *te/de*? Denna fråga ska jag diskutera i följande avsnitt.

8 *te/de* vid substantiv med attribut

I mitt material finns betydligt färre belägg på pronomenet/artikeln *te/de* i strukturer med attribut än i strukturer utan attribut (68 respektive 199 belägg). Som framgår av tabell 2 förekommer *te/de* 42 gånger i strukturer med framförställda attribut och 26 gånger i strukturer med efterställda attribut. Beläggen är ojämnt fördelade i materialet. Merparten av beläggen förekommer i tre delmaterial: *Kaffeprat* (9 resp. 10 belägg), *Pernå-samtal* (9 resp. 7 belägg) och *Film Lappträsk* (20 resp. 3 belägg). Utdrag (17) visar ett utdrag ur *Film Lappträsk*, där nästan hälften av strukturerna med framförställda attribut finns. På rad 8 i utdraget förekommer uttrycket *tåm finsk byyana*. Som framgår av rad 1–2 ingår även en struktur med ett efterställt attribut i utdraget: *te setti att tåm här svenskana tåm flytta liksom langs me Tesjö åden oppååt [...]*.

(17) FINSKA BYAR I LAPPTRÄSK (Lappträsk; Film Lappträsk)

- 01 B: [he va] åp **te setti att tåm här svenskana tåm flytta liksåm langs**
 02 **me Tesjö ååen oppååt** [.hh] å kåm så först ti Labby sidan
 03 A: [jå:å]
 04 B: ti Hindärsby sidan ti Linkkåsk å så ti Pokar [.hh åå] (.) täär
 05 A: [jåå:å]
 06 B: bakett så ha e vari svenskt (.) å sidan bakett he så flytta dåm tå(o) på
 07 femtån sekstånhundratale först in tå ti Tjimåbööl å (.) å Pårålåm såm
 08 e **tåm finsk [byyana]**
 09 A: [jå:å] jå:å
 10 (0,3)
 11 B: men hee nu- (0,2) tåm ha vari finsk(a) all tiidär **tåm [byyana]** å
 12 A: [mm:]
 13 våår byy(ar ha) vari svensk [i all] tiidär [så] (0,5) int ha
 14 A: [just de] [jåh]
 15 B: täär vari mytjy he ha nu vari någan find- finsk dreng såm ha kåmi
 16 dii å [.hhh] å sådant å ingen ingen förstoo kva han saa så
 17 A: [jå:å]
 18 B: fikk han tå lær se svenskå [liite haståt] [...]
 19 A: [just de]

Beläggen med attribut i utdrag (17) har direkta strukturella motsvarigheter i standardspråket. I en liknande kontext i en standardvarietet kunde man säga att *det var på det sättet att...* och att Kimoböle och Porlom utgjorde *de finska byarna*. Här verkar bruket av *te/de* sålunda vara strukturellt betingat i östnyländska på samma sätt som bruket av *den* i standardspråket: det framförställda attributet respektive *den* efterställda *att*-satsen kräver ett bruk av *te/de* (jfr SAG Pronomen § 57, 59). En intressant fråga är om man trots detta kan finna någon kommunikativ likhet till bruket av *te/de*-strukturer utan attribut. Låt oss börja med att betrakta några belägg med olika typer av efterställda attribut. I utdrag (17) ovan efterföljs uttrycket *te setti* av en narrativ bisats inledd med *att*. I utdrag (18) nedan består det efterställda attributet av en temporal bisats inledd med *när* (rad 12–14: *te daain sen när den sku slaktas*) och i utdrag (19) utgörs attributet av en relativ bisats inledd med *såm* (rad 9–10: *te fiskarboååtn såm vi kåm mee*).

(18) GRISEN BORGIBA (Pernå; Kaffeprat)

- 01 L: joo berett [åm Borgiba]
 02 ((2,5 rader utelämnade))
 03 A: [...] liitn griis vi haadd ju den allti inne (0,5) inne åtminståne eitt
 04 dyngn när vi hemta dåm så haadd vi in i dedäär träälåådån haadd vi

- 05 in i tjööki den säsäm (e) (.) [när vi e när]
 06 L: [mm:m]
 07 A: vi hemta den
 08 ((44 rader om Borgibas egenheter utelämnade))
 09 A: å villd far tii bakåm sām vi se- kasta slaskembare (allti) tii vekst så
 10 myky .hhh natagres [(.)] å he [ååt den] (.) aajj ajj
 11 L: [mm] [de e gått]
 12 A: [kva] den tykkt åm (å jöra) [he] .hhh MEN men när **te daain sen**
 13 L: [mm] [mm]
 14 A: **när den sku slaktas** nu va de hä (.) nu va de [hee-](:emst) (.)
 15 L: [jää]
 16 ((24,5 rader om slaktningen utelämnade))
 17 A: ajj ajj å ja å me- systrån Ingalill vi satt- vi låå in tii å greit
 18 (0,4)
 19 A: att [ja märkt] at int ska man (0,5) ((smackar)) .hhh man ska int
 20 L: [(ohb)]
 21 A ha sätäär rikit [sām] he bliir noo så leisamt de va noo så
 22 L: [näå]
 23 A: hemst [he va noo så hemst]

(19) VATTEN I DRAGSPELET (Pyttis; Pyttis-samtal)

- 01 B: [...] när e no va tām teatårreisona tå så ((smackar)) .hhh ööh så ööh
 02 ja va no sen å (0,3) mee alti i någån liitn räll [å sen]
 03 ?: [joo]
 04 B: så de där .hhh så när ja had te skruttån no sen å mee så(m) sko spel
 05 sen [te dansn]
 06 ?: [joo]
 07 ((en rad utelämnad))
 08 B: å så kåmmär ja ihåg ein gangå när vi kom sen heim å å veit do så
 09 .hhh he va noo någån Holmsteins **te fiskarboååtn sām vi kām**
 10 **mee** tii va vatn så mytji i te boååtn å he (bara rekt) (2,2) ja va noo så
 11 arrg när ja kām heim veitdo när he va vatn allt i te tår haitarlaokkon
 12 ((3 rader utelämnade))
 13 B: int så rooliga minnen jaa

Informationsmässigt finns det en skillnad mellan de efterställda attributen i utdragen (17) och (18) respektive (19). I (17) och (18) introducerar bisatserna en ny topik (hur svenskarna spred sig i Lappträsk, hur det kändes när grisen Borgiba skulle slaktas). *te sette* och *te daain* fungerar som innehållstomma topikaliseringsmarkörer eftersom huvudinformationen ges i den obligatoriska fortsättning som uttrycken projicerar. Satsattributen i exemplen (17), (18) och (19) kan alla tolkas som restriktiva och icke-optionella; *te/de* används här på ett liknande sätt som det

determinativa *den* i svenskt standardspråk (SAG Pronomen § 57, 59). Attributet i utdrag (19) har emellertid en annorlunda funktion än de efterställda attributen i utdragen (17) och (18). I den relativa bisatsen i utdrag (19) specificeras en referent (*fiskarboååtn*) som redan har introducerats i korrelatet till pronomenet *såm*.

Uttrycket *te fiskarboååtn såm vi kåm mee* i utdrag (19) förekommer under en episod om musikinstrument. B beskriver en incident med sitt dragspel som han har varit med om: han fick vatten i dragspelet p.g.a. att det var så mycket vatten i fiskarbåten som transporterade hem honom och några andra musiker från en spelning. Fiskarbåten utgör sålunda ett problematiskt element på ett liknande sätt som referenterna till många strukturer med trycksvagt *te/de* vid substantiv utan attribut (jfr avsnitt 6). Snarare än att rikta uppmärksamheten mot något känt som är problematiskt eller anmärkningsvärt introducerar hela uttrycket *te fiskarboååtn såm vi kåm mee* emellertid en ny referent i sammanhanget.

Strukturer med *te/de* och efterställda attribut får sålunda en annorlunda kommunikativ funktion än strukturer med trycksvagt *te/de* utan attribut. I belägg med narrativa och temporala bisatser som i utdrag (17) och (18) projicerar uttrycken med *te/de* huvudinformationen i sammanhanget. I belägg med efterställda relativa bisatser preciseras referenter som introduceras. Strukturerna med *te/de* med efterställda attribut används därmed i framåtpekande (kataforiska) hänvisningar, vilket innebär att bruket av dem inte är bundet till en gemensam kunskapsbas på samma sätt som bruket av strukturerna med *te/de* utan attribut.

Som framgått ovan finns det 26 belägg på strukturer med *te/de* och efterställda attribut i mitt material. Beläggen med framförställda attribut är något fler, totalt 42. 20 av dessa belägg förekommer i delmaterialet *Film Lappträsk*. Under dialektintervjun som materialet består av använder informant B uttrycket *te rikti språåtti* 11 gånger. Uttrycket hänvisar till B:s dialekt och fungerar snarast som ett egennamn. I de övriga fallen har strukturerna med *te/de* en kontrasterande eller särskiljande funktion. På rad 8 i utdrag (17) ovan kontrasteras de finska byarna i Lappträsk mot de svenska byarna. Hänvisningen är anaforisk: B nämner först namnen på de finska byarna (rad 7) och använder därefter uttrycket *tåm finske byyana* (rad 8). Som framgår av rad 11 hänvisar han strax därefter till byarna med en struktur med *te/de* utan attribut (*tåm byyana*). I belägget är *tåm* betonat och hänvisar bakåt till byarna som nämnts precis innan. Medan belägget med attributet *finske* specificerar och introducerar byarna ingår belägget utan attribut i pre-

langg kviit hååre (.) veit tu). Hela poängen med strukturen med *te/de* och framförställt attribut tycks emellertid vara att kontrollera att L faktiskt vet vem A talar om och sålunda kan lokalisera åkern som A ska göra en poäng om.

För att göra en kort sammanfattning kan man konstatera att såväl strukturerna med *te/de* och framförställda attribut som strukturerna med *te/de* och efterställda attribut har en annan funktion än strukturerna med trycksvagt *te/de* utan attribut. Strukturer med framförställda attribut och vissa efterställda attribut, t.ex. relativa och temporala bisatser, används för att precisera referenter som introduceras eller omtalas i sammanhanget. Strukturer med efterställda attribut som består av narrativa *att*-satser fungerar som innehållstomma topikaliseringsmarkörer med determinativ syftning. I motsats till strukturerna med trycksvagt *te/de* utan attribut hänvisar strukturerna med framförställda eller efterställda attribut sålunda inte till referenter som behandlas som självklara med hänvisning till tidigare samtal eller större diskurser än det pågående samtalet. Antingen specificerar strukturerna uttryckligen vilka referenter som åsyftas eller också projicerar de ett resonemang eller en förklaring i den omedelbara närmkontexten. På vilket sätt hänvisar då strukturer med de demonstrativa pronomenen *te tär/de där* respektive *tetta/de här* till referenter i östnyländska? Detta ska jag diskutera i de två sista empiriska avsnitten.

9 *te tär/de där*

I mitt material finns 243 belägg på strukturer med *te tär/de där*. Strukturerna med *te tär/de där* förekommer således nästan lika ofta i mitt material som de olika typerna av strukturer med *te/de* sammanlagt (274 belägg). Det är dock skäl att notera att de 243 förekomsterna på *te tär/de där* omfattar alla typer av belägg, även strukturer med attribut¹⁴, strukturer där *te tär/de där* är tryckstarkt och strukturer med uttalsformen *den däär*. I denna artikel skiljer jag emellertid inte åt de olika typerna av belägg på *te tär/de där*. Jag fokuserar på bruket av *te tär/de där* i strukturer utan attribut eftersom jag är särskilt intresserad av förhållandet mellan dessa strukturer och strukturerna med trycksvagt *te/de* utan attribut.

¹⁴ I ett femtiotal belägg ingår framförställda eller efterställda attribut, t.ex. *tetäär gråå kaniinsjinne, tetäär moode såm tåm haar ti i syydvart tii såm e e varmt* (Pernå; Kaffeprat).

Generellt kan man konstatera att strukturerna med *te tär/de där* ofta får en mer utpekande funktion än strukturerna med *te/de*. Detta framgår tydligt i materialet *Hos bilmontören* där P genomgående hänvisar till eller omtalar olika delar av några bilar som står i den verkstad där samtalet äger rum. Som framgått av tabell 2 förekommer strukturer med *te tär/de där* 23 gånger i delmaterialet medan strukturer med *te/de* förekommer endast 8 gånger (hos P som är östnylänning). När utdrag (21) börjar konstaterar P att det fanns flera hål i H:s bil som måste lappas (rad 1–2). Därefter förklarar han hur han gjort eller ska göra detta. Under förklaringen använder han fem uttryck med pronomenet *te tär/de där* (rad 4, 5–6, 13, 18, 26–27) och ett uttryck med *te/de* (rad 34). Medan strukturen med *te/de* hänvisar till något som sagts tidigare (jfr rad 26–27: *den däär förstärkningsbiitn*) pekar strukturerna med *te tär/de där* i samtliga fall ut referenter i sammanhanget.

(21) HÅL I BILEN (Pyttis; Hos bilmontören)

- 01 P: joo sii hii- ((klingande ljud)) däär va ett håål däär ((klingande ljud))
 02 (.) å så va ett håål hiit
 03 ((12 rader utelämnade))
 04 P: däär va **den däär gålvappen** den siir uut sådäär (.) (å sen lag-) ja
 05 laga sjuu sent (.) breidare för ja laga me kant imoot diit **dedär**
 06 **tröskelbalken**
 07 (1,7)
 08 H: taalar du åm höögra siidan nu
 09 P: dee höögra siidan joo (0,3) å så va dii en såndään biit [...]
 10 ((6 rader utelämnade))
 11 P: <men> dedär (2,6) så e då häär (1,1) ((maskinljud)) häär- häär e (.)
 12 en såndän liitn (1,2) men ja ha int- ja måst puts här måst lagas (0,2)
 13 en liitn biit däär i **dedär [hööri]**
 14 H: [jää]
 15 (3,4)
 16 P: men de e int nu så stort int (he) ((smäll))
 17 (3,0)
 18 P: den va bara så krånglå **dendär raamen** nää ja sku ha bresti den diit
 19 (1,0) undäriifrån (0,8) däär va så myky plååtar på varandra
 20 (2,0) ((skrapljud))
 21 H: j- jaa för att jee-
 22 (1,6)
 23 P: däär va dendär (.) såndär vinkelbiit- (1,0) ((trafikljud)) ellär sådäär
 24 (0,2) å sådär (0,5) liksåm ett uu
 25 (0,9)
 26 P: så va de liksåm låkk på de (1,2) å så va dii ennu en- (0,6) **dendäär**
 27 **förstärkningsbiitn** (1,7) dehäär >ja nå nu kan du ju far undär å< å

- 28 sii så siir du
 29 (6,8) ((prassel, steg))
 30 H: ((ansträngande ljud)) hh
 31 (2,0) ((prassel))
 32 P: så dee hiit innanför dedäär ((ansträngd röst))
 33 (2,3)
 34 P: at diit mådist ja lag **de biitn**-=
 35 H: =e de (.) din svetsfoog såm ja siir nu häär då eeh joo ja svetsa däär
 36 P: (0,4) å dedäär (.) dehäär e gamalt dehäär

Samtidigt som P i utdrag (21) pekar ut referenter med hjälp av uttryck med *te tär/de där* presenterar han referenterna i fråga i samtalet. Sekvensen i utdraget handlar om hur hålen i H:s bil har reparerats eller ska repareras. Uttrycken med *te tär/de där* ansluter direkt till denna topik och introducerar olika delmoment av reparationsprocessen. Strukturen med *te/de* utan attribut på rad 34 har däremot en sammanfattande funktion. På rad 26–27 har P introducerat ett delmoment med ett uttryck med *te tär/de där*: *så va dii ennu en- (0,6) **dendäär förstärkningsbiitn***. Därefter har han uppmanat P att själv titta under bilen för att se vad han talar om. När P på rad 34 konstaterar att *diit mådist ja lag **de biitn*** sammanfattar han sålunda en undertopik. Hänvisningen är anaforisk och syftar på en referent som blivit en del av samtalsdeltagarnas gemensamma kunskapsbas.

I exempel (21) introducerar strukturerna med *te tär/de där* specifika referenter i samtalet genom att fokusera dem tillfälligt. Strukturer med *te tär/de där* kan även användas anaforiskt för att omtala referenter som redan introducerats. Detta är t.ex. fallet i utdrag (4) ovan. Exempel (22) visar en detalj ur utdraget.

(22) KON VILMA-SOFIA, detalj (Pernå; Pernå-samtal)

- 01 A: [...] å dām sku sleppas uut från lagårn (2,2) så lemm(a) hon se allti ti
 02 siist in i lagårn (0,9) at hon jikk tå nestsiist å så jikk tå ja sen nää ja
 03 föörd dām ti ååkärn .hhh å så när (h)e iblaand iblaand heend de tå
 04 när ja haadd laadd (0,5) näärsalt i **eembare** (0,9) mt (0,3) at ja
 05 haadd glöömi ti ta e mää nää ja tå jikk uut ja haadd ein (-) gamal
 06 (1,1) (slikatäärn) krattå (såm) fjedär- fjedärkrattå såm ((skrattar))
 07 såm man nåja .hhh kratta jaa lööven mee (henna) haadd ja ju tokka
 08 dām allti mee sätäär .h i baakin sätäär passlit ((skrattar)) nåjaa å
 09 (0,7) nää ja tå haadd eh (0,4) äärinra at ajjaa att ja haadd eh inga
 10 kåmi ihåg **tetäär** (0,8) mt (0,3) **näärsaltseembare** (0,7) att ja jikk
 11 in tibaaka för (at ja va eitt stykk uut redan) vi haadd nu
 12 marssa tå en .hh kansje tiie meetär (0,8) så svengd ja åmm å foor in

- 13 i lagåarn tibaaks ett **tetäär embare** (0,7) <tå käämmär Vilma-Såfiia
14 bakett å luurar> [...]

På rad 4 använder A bestämd form för att introducera en hink med närsalt som hon hade glömt efter sig i ladugården. Senare under sekvensen omtalar hon hinken två gånger med en struktur med *te tär/de där*. På rad 10 upprepar hon att hon inte hade *kåmi ihåg tetäär* (0,8) *mt* (0,3) *näärsaltseembare* och beskriver hur hon gick in i ladugården på nytt. På rad 12–13 avrundar hon därefter beskrivningen av incidenten med hinken med att säga att *så svengd ja åmm å foor in i lagåarn tibaaks ett tetäär embare*. Medan den förra strukturen med *te tär/de där* har en återintroducerande funktion får den senare strukturen en avrundande funktion. Det är emellertid inte en huvudtopik som avrundas på rad 12–13 utan snarare en beskrivning av en relevant delhändelse i ett större sammanhang (incidenten med hinken vs. kon Vilma-Sofias människolika beteende). På ett liknande sätt som uttrycken med *te tär/de där* i utdrag (21) fokuserar uttrycken *tetäär näärsaltseembare* och *tetäär embare* i utdrag (22) därmed en referent lokalt i en narrativ.

Såväl strukturer med *te/de* som strukturer med *te tär/de där* kan sålunda användas anaforiskt för att fokusera eller rikta uppmärksamheten mot referenter som diskuterats tidigare. Bakgrunden mot vilken fokuseringen sker verkar dock vara av olika omfattning. Medan strukturer med *te/de* hänvisar till större sammanhang och fokuserar t.ex. huvudkontrahenter i en narrativ, hänvisar strukturer med *te tär/de där* till referenter som är centrala i mer avgränsade, lokala sammanhang, t.ex. undertopiker eller delhändelser i en narrativ. I vissa fall förekommer strukturer med *te/de* och strukturer med *te tär/de där* emellertid i strukturellt liknande kontexter. Som framgått av utdragen (4) och (11) används båda typerna av strukturer i retopikaliserande kontexter. Exempel (23) nedan visar en utvidgning och detalj av utdrag (4) och exempel (24) återger utdrag (11) på nytt.

(23) KON VILMA-SOFIA, detalj (Pernå; Pernå-samtal)

- 01 A: joo joo häär ha ja bodd (.) hela mitt liiv å (0,8) å jift me å (1,3)
02 **sjööti åmm kuddår i förtifemm åår** å (0,5) bisi å (0,7) trii bään å
03 ((skrattar)) hundar å kattår å höns å sviin å- f- ((skrattar)) å
04 fåår .hhh men nu finns e int någå KVAAR meir (.) he finns int ein
05 KUDDÅ i hela (.) int ett HORN i hela Jiislåm byyin meir (0,5) men
06 seks hestar at no haar vi stoorå djuur å no (1,1) men inga kuddår
07 (0,2) å he va fjoortån stell (.) opa fjoortån platsår jaa .hh fanns e
08 (0,6) mt fanns e kuddår tå nåår ja vekst opp (.) på föörtitale ja jikk i

09 skoolan .hhh jaa så ååka vi tå allti in ti staa tå (sen sãm ja saa) me
 10 (.) *mjölkkuskin* ((skrattar)) stoo op meidana å (0,3) hengd fast tii
 11 op kannåna (0,9) he börja nu bussn gaa senn .nff sidan noo (0,7)
 12 rikit siista tiidn
 13 ((41 rader utelämnade, ingen diskussion kring kor))
 14 A: joo nåjaa men (ja) sku kuna tal liite åm (1,1) åm **tåmtäär kuddåna**
 15 då nå vi ha nu havi en (1,1) ts ((suckar)) he e nu (1,5) kansje
 16 hundrataals kuddår ju ((småskrattar)) sãm man nu (ha) sjööti
 17 samanlagt int ha vi eh- havi **lagårn** (1,8) såtäär (---) eh **lagårn** e nu
 18 byggd bara sådäär för ein adårtån tjugu kuddår men .hh /vi hadd en
 19 gång en kud\då sãm heitt Vilma-Såfiia (1,5) sãm hon (1,0) hon
 20 troodd att hon va ein menisja fast hon va ein kuddå [...]

(24) KATTEN FERDINAND, upprepning av utdrag (11) (Pernå; Pernå-samtal)

01 A: [...] fast vi int sjölv haar någã **kattår** så vi haar åtta **kattår** i kring ås
 02 sãm all andra haar
 03 T: jåo (0,4) °jåo°
 04 (0,3)
 05 A: at så täär när ja (0,4) rensar strömingana (.) så e (ja) ju- förrestn
 06 liksãm idaa åm toorsdasmårin (0,7) he redan föri sjuu
 07 åm mårin femm föri sjuu så e ju Rooslunds Lasse täär
 08 T: (ja -)
 09 A: så leggär ja uut täär å (0,4) så fåår dãm tå it e (i)blaand it- åm de int
 10 rååkar kãm **någån kattå** så (0,9) så fåår tåh (0,4) **sjååråna** (.) *åm
 11 int aadår (.) it opp tåm rääså[na*
 12 T: [men (ohb)
 13 [(ohb)]
 14 A: [så bihööv(är) man] int sjikk dãm ti Bårgå e de int [ti Bårgå]
 15 T: [jåo]
 16 A: vi sjikkar (0,5) aavfalle våårt nu (0,6) e de int så
 17 (0,5)
 18 T: jaa (.) [vart de nu far tåm] tåm far nu i plastsekkar så fåår
 19 A: [sãm vi bitaalar föri]
 20 T: dãm sjööt åmm e senn [(suckar)]
 21 A: [ja troor att de far] ti Bår[gå]
 22 T: [men] just täär ennu
 23 åm- åm **dãm kattåna** just de här me våår eh Fäärdinand (.) den
 24 (1,1) när vi far i- (0,6) i bastån så e an diit å (.) å så nåår han siir at
 25 vi just börj blii fäärdiga [...]

Utdrag (23) visar en sekvens i början av materialet *Pernå-samtal*. Informant A presenterar sig och säger att hon har *sjööti åmm kuddår i förtifemm åår* (rad 2). Därefter konstaterar hon att det inte längre finns några kor i hennes hemby (rad 4–9). Hon

berättar också hur barnen när hon var liten fick skjuts med mjölkkusken till skolan (9–12). Under de utelämnade raderna i utdraget presenterar informant T sig och samtalet glider in på diverse aspekter av hur livet såg ut förr i tiden. När A retopikaliserar korna med uttrycket *tåmtäär kuddåna* (rad 14) har korna inte omtalats på ett tag. I utdrag (24) är situationen en annan. När T inleder sin tur på rad 22–23 med att säga *men just täär ennu åm- åm **dåm kattåna** just* återvänder han till ett tema som har diskuterats mer ingående precis innan (rad 1–10: 'katter i vår närmiljö').

Man kan sålunda skönja en kontrast mellan mer kända eller mer diskuterade fenomen och mindre kända eller mindre diskuterade fenomen i bruket av strukturer med trycksvagt *te/de* respektive bruket av strukturer med *te tär/de där*. Kontrasten framgår ofta av sammanhanget. I icke-anaforiska kontexter används strukturer med *te tär/de där* dels i rent utpekande syfte, dels för att introducera nya referenter i samtalet. Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att strukturer med *te tär/de där* inte anspelar på självklara och för alla samtalsdeltagare bekanta referenter på samma sätt som strukturerna med trycksvagt *te/de*. Vilken funktion har då strukturer med de proximala pronomenen *de här* och *tetta*? Detta ska jag diskutera i följande avsnitt.

10 *de här* och *tetta*

Bruket av *de här* och *tetta* är betydligt mindre frekvent i mitt material än bruket av *te/de* respektive *te tär/de där*. Sammanlagt förekommer strukturer med *de här* 43 gånger i materialet och strukturer med *tetta* 8 gånger (se tabell 2). De flesta beläggen, samtliga med *de här*, återfinns i delmaterialen *Syjunta* (11 belägg) och *Hos bilmontören* (14 belägg). I utdrag (25), som visar en förkortad version av utdrag (6), ingår tre belägg på strukturer med *de här*: *dehäär hööri* (rad 1), *de(n)häär* (.) *mootårn hiit* (rad 10) och *denhäär saaben* (rad 12).

(25) SAABENS SVAGHETER, förkortad version av utdrag (6) (Pyttis; Hos bilmontören)

- 01 P: jo **de- dehäär hööri** bruukar allti fara påå (den) (6,0)
 02 ((trafikoljud))
 03 P: (dehär måst ja ju) jaa så (0,7) så e ennu dedär (0,9) een saak såm e
 04 svaag ii dåm vari hiit vissa stell hiit
 05 (2,5) ((fotsteg))

- 06 ((12 rader utelämnade ur transkriptionen))
 07 P: men dedär såm sakt så ja sku sejj at (0,9)
 08 H: me vike- [(.)] jaa
 09 P: [at-] (.) dām e dyyra noo sådäär (0,9) tileksempel den häär
 10 (0,6) **de(n)häär** (.) **mootårn hiit** så (1,5) ((fotsteg)) ååpeln har vel
 11 fyrahundra mark å (0,5) merson haar femhundra mark å den häär e
 12 mellan eh- nestan åttahundra mark **denhär *saaben** så* (.) å sama
 13 mootår bara baa me oolika axel

Som framgår av utdraget har strukturerna med *de här* i delmaterialet *Hos bilmontören* en liknande funktion som strukturerna med *te tär/de där*. P använder bägge typerna av strukturer för att peka ut eller omtala referenter i den fysiska omgivningen (jfr utdrag (21) ovan). Bruket av *de här* och *te tär/de där* är dominerande i materialet överlag. I motsats till de övriga delmaterialen förekommer få belägg på strukturer med endast bestämd form eller strukturer med *te/de*. Det tycks sålunda vara framför allt strukturer med *te täär* och *de här* som används i rent utpekande funktion i östnyländska. Också formen *tetta*, som används vid såväl neutrala som utrala substantiv, men verkar vara på väg att ersättas av det yngre pronomenet *de här*, har en klart utpekande betydelse. Utdrag (26) visar ett exempel på detta.

(26) KAFFE PÅ BURK (Pernå; Kaffe-samtal)

- 01 A: [allt] va förstöörd ååt me
 02 (1,5)
 03 A: at nu- nu finns e menisjår (0,5) vi ska sii nu ett **tetta kaf-fe** (1,0) he
 04 ha nu vari ((skrattar)) *i en såndään (.) burk* (h)e a nu vari teja
 05 fast sidu näär däär blee för myky- yppna ett sånhänt pakett å så
 06 laadd ja de på burk
 07 (4,5) ((fotsteg, ljud från dörr som stängs))
 08 L: [aj nej sånn (.) sånn harm (ohb)]
 09 A: [(ohb) joo (.) (ohb) te tette- he ha]rma jaa att ja int kām ihåg (1,4)
 10 ((prassel med papper)) ti b- att ja sku ha tala åm he (1,8) ((prassel
 11 med papper)) å just tetäär såm i anne franks daagbook näär hon tå
 12 frååga joo **te menisjan** [...]

När utdraget börjar håller informant A på att beskriva en situation där en annan person hade lånat hennes rollrekvisita mitt under en pågående föreställning så att den poäng hon själv skulle göra senare under föreställningen gick om intet. Direkt efter en slutkommentar om incidenten börjar A tala om ett kaffepaket ge-

nom att använda en struktur med *tetta*: *vi ska sii nu ett **tetta kaf-fe** (1,0) be ha nu vari...* (rad 3–4). Som framgår av utdraget uppstår ingen längre sekvens kring kaffepaketet utan A och L återgår till att tala om A:s revyerfarenheter på rad 9–10. Sekvensen om kaffet förblir ett inskott om en aktuell icke-verbal aktivitet i den fysiska omgivningen. När A på rad 12 använder uttrycket *te menisjan* återgår hon däremot till att tala om en tidigare diskuterad referent i samtalet: en journalist som nyligen intervjuat A om bl.a. hennes revyerfarenheter. Också i bruket av strukturer med *tetta* respektive trycksvagt *te/de* kan man sålunda skönja en kontrast mellan å ena sidan en fokusering på något som introduceras och diskuteras här-och-nu och å andra sidan en fokusering på något som diskuterats mer övergripande redan tidigare i samtalet eller i andra sammanhang.

Strukturer med *de här/tetta* förekommer även i hänvisningar till kända referenter. I utdrag (27) diskuterar samtalsdeltagarna i delmaterialet *Syjunta de problem som den förestående övergången till euro i Finland våren 2002 vållar*. Som framgår av utdraget använder kvinnorna uttrycken *dehär byytansjeede* (rad 10) och *dåm här större butiikren* (rad 12–13) för att hänvisa till referenter som uppenbart är aktiverade eller kända sedan tidigare. Under episoden använder kvinnorna emellertid även uttryck med både *te tär/de där* och *te/de* (rad 6–7 respektive 17–19). Vilken är då den speciella funktion uttrycken med just *de här/tetta* får i utdraget i förhållande till de övriga uttrycken?

(27) EURO-PROBLEM (Liljendal; Syjunta)

- 01 B: å sen ha många eldre sagt å att jaa nu börjar man noo skaffa
 02 bankkort
 03 (0,5)
 04 C: de ha hemst många no bestelli [(jåå)]
 05 B: [men] åm man jöör de (.) å- betaalar
 06 överallt me bankkort (0,3) hur ska man läära sej **dåm dåär**
 07 **väärdena** då=
 08 A: =mmmm=
 09 C: =joo=
 10 E: =men nu i bör[jan i **dehär byytansjeede** så e de noo bra]
 11 ?: [ohb]
 12 C: dee noo hemst braa (.) å just såna butiiker såm int haar (0,3) **dåm**
 13 **häär större butiikren** såm haar viskliga kassår
 14 (0,4)
 15 A: mm
 16 (0,7)
 17 C: men [liksåm] såna såm ska rekn sen **tee åmvandlings**

- 18 A: [jão]
 19 C: [**kursn** på nåån] liitn fikkreknare
 20 A: [jão jão jão]
 21 ((överlappande tal))
 22 E: [nå ja tenkt no] att ja väägar int far (dii ti) Artissima i januaari ja
 23 (0,2) tå sãm (vetu) mf sirkuleerar mark å eurå så tãnttå sãm ja e täär
 24 va ju ein kund siist så han fikk sejja at de bliir noo blir femtifem
 25 *mark sãm ja ska jee tibaaka* [...]

Som framgår av rad 1–13 ingår det första belägget på *de här* i utdrag (27), *de här byytansjeede*, i en direkt respons på en tidigare tur. Talare B har på rad 5–7 undrat hur man ska lära sig att uppskatta pris i euro om man använder bankkort. Hon avslutar sin tur med uttrycket *dom däär väärdena* (rad 6–7). När talare E på rad 10 säger *men nu i början i dehär byytansjeede så e de noo bra* skapas en kontrast till det som B precis sagt; kontrasten understryks av konjunktionen *men* i initial position. Medan B talar om problemen som bankkort kan vålla i framtiden poängterar E att bankkort kan vara en bra lösning just nu, d.v.s. under en övergångsperiod. Strukturerna med pronomenen *te tär/de där* och *de här* markerar med andra ord olika positioner i förhållande till europroblematiken. Just i detta exempel kan man därmed skönja en mental eller social distans respektive närhet mellan de två typerna av strukturer (B tar avstånd från bankkorten som lösning medan E framhåller värdet av lösningen). Det andra belägget på *de här* i utdrag (27), *dãm här större butiikren* på rad 12–13, introducerar en ny referent på ett liknande sätt som *te tär/de där* i exempel (21). Även här tycks strukturen med *de här* dock presentera referenterna i fråga, 'de större butikerna', som nära, d.v.s. som en del av samtalsdeltagarnas sfär (jfr SAG Pronomen § 69, Laury 1997:62–70).

Medan såväl strukturerna med *te tär/de där* som strukturerna med *de här* i utdrag (27) förekommer vid positionering i förhållande till referenter som diskuteras, har strukturen med *te/de* utan attribut på rad 17–19 (*tee åmvandlingskursen*) en annan funktion. Hänvisningen är mer neutral samtidigt som den har en tydlig uppmärksamhetspåkallande funktion. Omvandlingskursen har inte nämnts explicit tidigare, men samtalet har under en längre tid kretsat kring förhållandet mellan euro och mark. Omvandlingskursen diskuterades dessutom allmänt i samhället när samtalet *Syjunta* spelades in. Som i flera tidigare exempel hänvisar uttrycket med *te/de* till ett övergripande tema i samtalet. Förhållandet mellan mark och euro (*tee åmvandlingskursen*) utgör huvudproblemet; värdena i euro (*dãm däär väärdena*) och omräkningen som bara de större butikerna (*dãm här större*

butiikren) klarar av belyser delaspekter av problemet. Belägget på *te/de* i utdraget representerar sålunda ett typiskt exempel på hur strukturer med trycksvagt *te/de* kan användas i östnyländska. Som framgår av transkriptionen uttalas *te* emellertid med lång vokal i utdraget vilket antyder att gränsen mellan det obetonade eller trycksvaga uttalet av *te/de* och det betonade eller tryckstarka uttalet av *te/de* inte alltid är entydigt.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det spatiala draget är kännetecknande för strukturer med *tetta/de här*. I de kontexter där strukturerna förekommer ingår ofta en markering av närhet. Antingen pekar talaren ut en referent i den fysiska omgivningen eller berättelsen, eller också uttrycks närhet i en mer överförd betydelse. Medan strukturerna med trycksvagt *te/de* presenterar referenter som självklara men anmärkningsvärda i en gemensam kunskapsbas, presenterar strukturerna med *tetta/de här* referenter som nära i förhållande till talarna. Som analysen i detta avsnitt har visat kan strukturerna med *tetta/de här* användas på ett liknande sätt som strukturerna med *te tär/de där* för att peka ut någon eller något i den fysiska omgivningen och/eller för att introducera nya referenter i samtalet. Strukturerna kan även användas i klart anaforiska hänvisningar. I samtliga utdrag jag diskuterat uttrycker strukturerna med *tetta/de här* emellertid samtidigt spatial eller mental närhet. En lika stark koppling till spatialitet verkar inte finnas hos strukturerna med *te tär/de där*. Eftersom strukturerna med *tetta/de här* är mindre frekventa än både strukturerna med *te/de* och *te tär/de där* i mitt material kan man anta att strukturerna med *tetta/de här* inte är lika långt grammatikaliserade som de två andra typerna av strukturer i östnyländska.

11 Sammanfattning

I denna studie har jag diskuterat ett antal strukturer med demonstrativa pronomen och bestämdhetssuffix i östnyländska samtal. Mitt syfte har varit att presentera en kartläggning av vilken funktionell potential de olika strukturerna har i östnyländskt samtalsspråk. Jag har fokuserat diskussionen särskilt på strukturer med trycksvagt *te/de* utan attribut eftersom dessa strukturer saknar en direkt motsvarighet i standardspråket och i andra finlandssvenska varieteter än östnyländska.

Som analysen har visat kan man finna vissa tendenser till skillnader mellan de östnyländska strukturtyperna. Bestämd form används genomgående för att

presentera referenter som självklara t.ex. i narrativer. Vid hänvisningar till allmänna fenomen av olika slag används likaledes bestämd form. De sammansatta pronomenen *te tär/de där* och *tetta/de här* används oftast för att fokusera enskilda referenter lokalt i samtal. Men de kan även användas för att introducera nya, mindre kända eller mindre diskuterade referenter. Det spatiala elementet är särskilt tydligt i strukturerna med *tetta/de här* men framträder även vid strukturer med *te tär/de där*. Bägge strukturtyperna används för att peka ut referenter i den fysiska omgivningen eller i en mer utvidgad spatial betydelse i diskursen. Strukturerna kan även användas för positionering i förhållande till specifika referenter i mer abstrakt betydelse.

I motsats till strukturerna med *te tär/de där* och *tetta/de här* har strukturerna med trycksvagt *te/de* en mer global funktion. Strukturerna förekommer bl.a. vid episodgränser och riktar uppmärksamheten mot centrala teman, personer eller omständigheter. De hänvisar ofta till mer allmänna diskussioner kring vissa teman inom större helheter, t.ex. hela samtal. Strukturerna används dessutom genomgående för att lyfta fram referenter som uppenbart tillhör eller konstrueras som tillhörande samtalsdeltagarnas gemensamma kunskapsbas. Denna kunskapsbas har antingen byggts upp i samtalet eller skapats i tidigare diskussioner eller via gemensamma aktiviteter. Retoriskt verkar strukturerna med *te/de* ha en uppmärksamhetspåkallande funktion. Genom att använda strukturer med *te/de* återknyter talare till tidigare topiker eller aktiviteter och riktar uppmärksamheten mot problem som måste lösas eller diskuteras.

Som den noggrannare genomgången av olika strukturer med *te/de* har visat har strukturer med tryckstarkt *te/de* en mer specifik och lokal funktion än strukturerna med trycksvagt *te/de*. I stället för att hänvisa till globala kontexter hänvisar strukturerna med tryckstarkt *te/de* bakåt till den omedelbara närkontexten. Strukturerna med framförställda och efterställda attribut hänvisar antingen framåt till den omedelbara närkontexten eller specificerar referenter som introduceras i samtalet.

I mitt material framträder sålunda vissa mönster i bruket av de olika typerna av strukturer med demonstrativa pronomen och bestämd form i östnyländska. Dessa mönster kan ses som realiseringar av ett antal likartade men ändå separata (abstrakta) konstruktioner: en bestämdhetskonstruktion, flera *te/de*-konstruktioner, en (eller flera) *te tär/de där*-konstruktion(er) och en (eller flera) *tetta/de här*-konstruktion(er). De strukturella egenskaperna för dessa konstruktioner måste

utforskas närmare i framtida studier. Vad gäller konstruktionen med trycksvagt *te/de* utan attribut, visar dock denna studie klart att den finns och utgör en kommunikativ resurs för östnyländska talare.

Materialförteckning

- Filmintervju Lappträsk*. Material insamlat vid fältbesök till Liljendal och Pernå 12–15.2.2003. Informant: man från Hindersby, Lappträsk född 1946 (Bo). Intervju (på standardspråk): Camilla Wide (Ann). Transkription¹⁵: Helena Palmén. Band: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet (projektledare prof. Jan-Ola Östman).
- Filmintervju Liljendal*. Material insamlat vid fältbesök till Liljendal och Pernå 12–15.2.2003. Informant: kvinna från Liljendal född 1953 (Ros-Maj). Intervju (på standardspråk): Camilla Wide (Ann). Transkription: Camilla Wide. Band: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet (projektledare prof. Jan-Ola Östman).
- Hos bilmontören*. Material insamlat av Helena Palmén 2001. Deltagare: 52-årig man från Pyttis (Pär), 62-årig man från Lovisa med Helsingforsbakgrund (Henrik). Band och transkription: Helena Palmén.
- Kaffeprat*. Material insamlat av Helena Palmén för projektet *Svenskan i Finland* i Pernå 2005. Deltagare: kvinna från Gislom, Liljendal född 1934 (Anna), kvinna från Lovisa, född i Pellinge 1958 (Lisa). Band: Svenska litteratursällskapet (2005:123). Transkription: Helena Palmén.
- Pernå-samtal*. Material insamlat vid fältbesök till Liljendal och Pernå 12–15.2.2003. Informanter: kvinna från Gislom, Liljendal född 1934 (Anna), man från Sarvlax, Pernå, född 1936 (Ture), man från Lovisa född i Pernå 1941 (Olle), man från Pernå född 1932 (Allan). Inspelning: Eija Aho. Transkription: Caroline Sandström. Band: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet (projektledare prof. Jan-Ola Östman).
- Pyttis-samtal*. Material insamlat för *Östnyländsk Lesanbok*. *Östnyländsk läsebok*. Informanter: man från Pyttis född 1930 (Bror), man från Pyttis född 1923 (Börje), man från Pyttis född 1926 (Heimer), kvinna från Helsingfors med rötter i Pyttis född 1954 (Maria). Inspelning: Maria Slangus. Transkription: Caroline Sandström.
- Vid matbordet*. Material insamlat av Camilla Wide i Lovisa 2004. Deltagare: man från Lovisa född 1939 (Erik), kvinna från Lovisa född i Pyttis 1945 (Inga), man från Lovisa född 1967 (Lasse), kvinna från Helsingfors/Ekenäs född 1967 (Ann). Band och transkription: Camilla Wide.
- SLS 1973:71. Inspelning gjord av Åke Karlsson 1969. Informant: kvinna från Tuskas, Pyttis född 1890 (T). Intervju (på Strömforsdialekt): Åke Karlsson (Å). Transkription: Caroline Sandström. Band: Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS 1973:71)

¹⁵ I artikeln har jag preciserat transkriptionerna vid exempel ur samtliga delmaterial. De preciserade transkriptionerna har granskats av Helena Palmén och Caroline Sandström.

- SLS 1973:89–91. Inspelning gjord av Åke Karlsson 1970. Informant: kvinna från Kvarnby, Pyttis född 1891 (K). Intervju (på Strömforsdialekt): Åke Karlsson (Å). Transkription: Caroline Sandström. Band: Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS 1973:89–91).
- Syjunta*. Material insamlat av Helena Palmén för projektet *Finlandssvenska samtalsstrategier* (SVESTRA) vid institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet 2001. Deltagare: 7 kvinnor från Liljendal (ålder 45–56 år; en född i Lovisa, en i Pernå, resten i Liljendal). Band och transkription: Helena Palmén.

Litteratur

- Allwood, Jens, 2003: Meaning Potential and Context. Some Consequences for the Analysis of Variation in Meaning. I: *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*, utg. av Hubert Cuyckens, René Dirven, & John R. Taylor. Berlin. S. 29–65.
- Anderson, R. Stephen & Keenan, Edward L., 1985: Deixis. I: *Language typology and syntactic description. Volume III. Grammatical categories and the lexicon*, red. av Timothy Shopen. Cambridge. S. 259–407.
- Brenner, Magnus, 2006: Utvidgad användning av substantivets bestämda form i svenska dialekter, med särskilt beaktande av dialekterna i östra Nyland. Opublicerad avhandling pro gradu. Helsingfors universitet.
- Chafe, Wallace, 1994: *Discourse, Consciousness, and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. Chicago.
- Clark, Herbert H., 1996: *Using Language*. Cambridge.
- Croft, William, 2001: *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford.
- Dahl, Östen, 2004: Definite articles in Scandinavian: Competing grammaticalization processes in standard and non-standard varieties. I: *Dialectology meets Typology. Dialect Grammar from a Cross-Linguistic Perspective*, red. av Bernd Kortmann. (Trends in Linguistics. Studies and Monographs 153.) Berlin. S. 147–180.
- Delsing, Lars-Olof, 2003: Syntaktisk variation i nordiska nominalfraser. I: *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*, red. av Øystein Alexander Vangsnes, Anders Holmberg & Lars-Olof Delsing. (Tromsø Studies in Linguistics 22.) Oslo. S. 11–64.
- Diessel, Holger, 1999: *Demonstratives. Form, Function, and Grammaticalization*. (Typological Studies in Language, Vol. 42.) Amsterdam.
- Du Bois, John W., 1980: Beyond Definiteness. The Trace of Identity in Discourse. I: *The Pear Stories. Cognitive, Cultural, and Linguistic Aspects of Narrative Production*, red. av Wallace L. Chafe. (Advances in Discourse Processes. Volume III.) Norwood, New Jersey. S. 203–274.
- Fillmore, Charles J., 1989: Grammatical Construction Theory and the Familiar Dichotomies. I: *Language Processing in Social Context*, red. av R. Dietrich & C.F. Graumann. Amsterdam. S. 17–38.
- Fillmore, Charles J., 1997: *Lectures on Deixis*. (CSLI Lecture Notes Number 65.) Stanford, California.
- FO = Ordbok över Finlands svenska folkmål. Utgiven av Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors 1976–.

- Forsblom-Nyberg, Ylva, 1995: Samtal som transkription. I: *Folkmålsstudier* 36. S. 53–74.
- Fraurud, Kari, 2000: Demonstrativer i svensk sakprosa. I: DENNA – DEN HÄR – DEN DÄR. Om demonstrativer i tvärspråklig belysning. En minnesskrift till Elsie Wijk-Andersson. (ASLA INFORMATION 26:2 2000.) Uppsala. S. 5–28.
- Fried, Mirjam & Jan-Ola Östman, 2004: Construction Grammar: A thumbnail sketch. I: *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*, red. av Miriam Fried & Jan-Ola Östman. (Constructional Approaches to Language 2.) Amsterdam. S. 11–86.
- Goldberg, Adele E., 1995: *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago.
- Gundel, Jeanette K. & Fretheim, Thorstein, 2003: Information structure. I: *Handbook of Pragmatics*, utg. av Jef Verschueren, Jan-Ola Östman, Jan Blommaert & Chris Bulcaen. Amsterdam.
- Hanks, William F., 1990: *Referential practice. Language and Lived Space among the Maya*. Chicago.
- Hawkins, John A., 1978: *Definiteness and Indefiniteness. A Study in Reference and Grammaticality Prediction*. London.
- Himmelman, Nikolaus P., 1996: Demonstratives in Narrative Discourse: A Taxonomy of Universal Uses. I: *Studies in Anaphora*, red. av Barbara Fox. (Typological Studies in language 33.) Amsterdam. S. 205–254.
- Hirvonen, Ilkka, 1987: Konstruktionstyperna *denne man* och *denne mannen* i svenskan. En språkhistorisk undersökning. (Studier i nordisk filologi 69.) Helsingfors.
- Hopper, Paul J., 1998: Emergent grammar. I: *The New Psychology of Language. Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*, red. av Michael Tomasello. Mahwah, New Jersey. S. 155–175.
- Ivars, Ann-Marie, 1996: Stad och bygd. Finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv. (Folkmålsstudier 37.) Helsingfors.
- Jonasson, Kerstin, 2000: Demonstrativer och berättarperspektiv i franska och svenska. I: DENNA – DEN HÄR – DEN DÄR. Om demonstrativer i tvärspråklig belysning. En minnesskrift till Elsie Wijk-Andersson. (ASLA Information 26:2 2000.) Uppsala. S. 29–56.
- Kay, Paul, 1995: Construction Grammar. I: *Handbook of Pragmatics. Manual*, red. av Jef Verschueren, Jan-Ola Östman & Jan Blommaert. Amsterdam. S. 171–177.
- Lakoff, Robin, 1974: Remarks on This and That. I: *Papers From the Tenth Regional Meeting. Chicago Linguistic Society*. S. 345–356.
- Laury, Ritva, 1997: The Emergence of a Definite Article in Finnish. (Studies in Discourse and Grammar. Volume 7.) Cambridge.
- Levinson, Stephen C., 1983: *Pragmatics*. Cambridge.
- Lindström, Eva, 2000a: Påminnande – en funktion hos demonstrativer i samtalssvenska. I: DENNA – DEN HÄR – DEN DÄR. Om demonstrativer i tvärspråklig belysning. En minnesskrift till Elsie Wijk-Andersson (ASLA Information 26:2, 2000.) S. 93–102.
- Lindström, Eva, 2000b: Some uses of demonstratives in spoken Swedish. I: *Corpus-based and Computational Approaches to Discourse Anaphora*, red. av Simon Botley & Anthony Mark McEnery. (Studies in Corpus Linguistics 3.) Amsterdam. S. 107–128.
- Lindström, Jan, Londen, Anne-Marie, Östman, Jan-Ola & Sundman, Marketta, 2002: Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv. Projektplan. Svenska litteratur-

- sällskapet i Finland. November 2002. Finns tillgänglig på webbadressen <http://www.sls.fi/Profilprojektnov03_sls.pdf>.
- Linell, Per, 1998: *Approaching Dialogue*. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives. Amsterdam.
- Linell, Per, 2003: Grammatiska konstruktioner i samtalspraktiken. I: *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson*, red. av Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander & Mats Thelander. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 63.) Uppsala. S. 161–171.
- Linell, Per, 2005: En dialogisk grammatik? I: *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalspråk*, red. av Jan Anward & Bengt Nordberg. Lund. S. 231–328.
- Linell, Per & Norén, Kerstin, 2005: *Ny och ny* – en dialogisk analys av meningspotentialen hos lexemet *ny* i svenskan. I: *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*, red. av Björn Melander (huvudred.), Görel Bergman-Claeson, Olle Josephson, Lennart Larsson, Bengt Nordberg & Carin Östman. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 67.) Uppsala. S. 231–242.
- Londen, Anne-Marie, 2000: *å dedär(an) å*. Att leta efter ord på finlandssvenska. I: *Svenskan i Finland 5*. Föredrag vid femte sammankomsten för beskrivningen av svenskan i Finland. Joensuu 7–6.5.2000. Joensuu. S. 150–163.
- Lundström, Gudrun, 1939: *Studier i nyländsk syntax*. Stockholm.
- Lyons, Christopher, 1999: *Definiteness*. Cambridge.
- Lyons, John, 1977: *Semantics. Volume 2*. Cambridge.
- Lähteenmäki, Mika, 2001: Between relativism and absolutism. Towards an emergentist definition of meaning potential. I: *Mika Lähteenmäki: Dialogue, Language and Meaning: Variations on Bakhtinian Themes*. Jyväskylä. S. 184–211.
- Nikula, Kristina, 1991: Är bestämd form i dialekten bestämd? I: 4. Nordiske Dialektologkonferens. Askov Høyskole 12.–16. august 1990. Konferensföredrag. (Danske folkemål, Bind 33.) København. S. 215–226.
- Nikula, Kristina, 1997: Species i finlandssvensk dialekt. I: *Nordiska dialektstudier. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen. Sigtuna 17–21 augusti 1994*, utg. av Maj Reinhammar. (Skrifter utgivna av språk- och folkminnesinstitutet genom dialektenheten i Uppsala. Ser. A:27.) Stockholm. S. 203–213.
- Olson, Emil, 1913: *Studier över pronomenet den i nysvenskan*. (Lunds universitets årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 9. Nr 3.) Lund.
- Reinhammar, Vidar, 1975: *Pronomenstudier*. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LIV.) Uppsala.
- Saari, Mirja, 1994: Diskurspartiklar i sociokulturell belysning. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman 13.1.1994*. Lund. S. 65–74.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm.
- SAOB = Ordbok över svenska språket. Utgiven av Svenska Akademien. Lund 1898–.
- Sidnell, Jack, 2000: *Deixis*. I: *Handbook of Pragmatics*, utg. av Jef Verschueren, Jan-Ola Östman, Jan Blommaert & Chris Bulcaen. Amsterdam.
- Stalnaker, Robert C., 1978: Assertion. I: *Syntax and semantics 9. Pragmatics*, red. av Peter Cole. New York. S. 315–332.

- Sundman, Marketta, 2000: Svenska och finska demonstrativer som definitivmarkörer i muntliga narrativer hos tvåspråkiga finländare. I: DENNA – DEN HÄR – DEN DÄR. Om demonstrativer i tvärspråklig belysning. En minnesskrift till Elsie Wijk-Andersson (ASLA Information 26:2, 2000.) S. 139–165.
- Vangsnes, Øystein Alexander, Holmberg, Anders & Delsing, Lars-Olof, 2003: Dialekt-syntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen. (Tromsø Studies in Linguistics 22.) Oslo.
- Vološinov, V. N., 1973: Marxism and the Philosophy of Language. New York.
- Wide, Camilla, 2002: Perfect in Dialogue. Form and functional potential of the vera búinn að + inf. construction in contemporary Icelandic. (PIC Monographs 3.) Helsingfors.
- Wide, Camilla, 2003: Grammatiken i praktiken – ett exempel från modern isländska. I: Folkmålsstudier 42. S. 145–168.
- Wide, Camilla, 2004: Svenskan i Finland. Ett språkvetenskapligt projekt med fokus på syntaxen. I: Källan 2, 2004. S. 42–48.
- Wide, Camilla, 2005a: Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv. En projektpresentation. I: Svenskan i Finland 8, red. av Kristina Nikula, Harry Lönnroth, Kaisa Alanen & Carl-Eric Johansson. (Nordistica Tamperensia A5.) Tammerfors. S. 319–335.
- Wide, Camilla, 2005b: Bruket av *den* i östra Nyland. I: Svenskans beskrivning 27. Förhandlingar vid Tjugosjunde sammankomsten för svenskans beskrivning. Växjö den 14 och 15 maj 2001, utg. av Gunilla Byrman, Jan Einarsson, Solveig Hammarbäck, Maria Lindgren & Per Stille. Växjö. S. 378–389.
- Wide, Camilla, 2006: Strukturer med demonstrativa pronomen i finlandssvenska dialekter. I: Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006, red. av Ann-Marie Ivars, Mikael Reuter, Pia Westerberg & Ulla Ådahl-Sundgren. Helsingfors. (Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan. Nr 165.) Helsingfors. S. 316–328.
- Wide, Camilla, u.u.: En diskursfokuskonstruktion i östnyländska. Publiceras i Liljendal 2003, red. av Jan-Ola Östman, Helena Palmén & Caroline Sandström. (Nordica Helsingiensia.) Helsingfors.
- Östman, Jan-Ola, u.u.: Introduktion. Publiceras i Liljendal 2003, red. av Jan-Ola Östman, Helena Palmén & Caroline Sandström. (Nordica Helsingiensia.) Helsingfors.
- Östnylensk Lesanbook. Östnyländsk läsebok. Utgiven av Kuggomskolan och redaktionen för Östnyländsk läsebok. Lovisa 2005.